

БЕОГРАД ЗА ВРЕМЕ ВУЧИЋЕВЕ БУНЕНеобјављене белешке Стјепана Марјановића из 1842—43¹

Револуционарни замах Првог српског устанка није се исцрпео у свом десетогодишњем хронолошком оквиру; мењајући друштвено-политички садржај своје борбе и објекат своје оштрице, он је, кроз квалитативно преображавање устремљено ка пролетерској револуцији, прешао границе последња два века, налазећи одушке у повременим обрачунавањима са главним носиоцима политичке власти или њиховим теренским претставницима. За разлику од Првог устанка, чије су се антифеудалне тенденције, као израз потенцијалних буржоаских снага, одвијале у облику национално-ослободилачке, у суштини буржоаско-демократске, револуције, покрети и буне из прве половине прошлог века, нарочито из тридесетих и четрдесетих година, кроз политичке форме унутрашње борбе, одражавали су супротне интересе једног релативно издиференцираног друштва, које је повремено морио и сједињавао у заједнички отпор преживели облик економског и политичког кондотијерства Милошевог режима: с једне стране — широких сељачких маса које теже за личном и имовном безбедношћу у којој гледају крајњу сврху својих борбених напора, с друге — трговачко-бироградске буржоазије, чији горњи слој, уско испреплетан, настоји да узме власт у своје руке са објективним циљем не-

сметаног убрзања капиталистичког процеса који је Србију, у условима привредне неразвијености, већ био захваatio и чији су они били пионири. Династички моменат претстављао је само формални оквир који је у датом тренутку омогућавао најцелисходније остварење ових тежњи.

На оваквој платформи одиграла се и тзв. Вучићева буна чији термин треба схватити као спољну ознаку пре свега за дубоко привредно превирање у коме се налазило тадашње српско друштво.

После Другог устанка турска власт у Србији била је изгубила ранију економску основу у корист носилаца српске власти који су заграбили све главне изворе прихода. Ова економска смена условила је и стварну политичку смену и изазвала читав преврат услед наглог, иако ограниченог, привредног развоја и концентрисања богатстава у малом броју руку, пре свега кнежевим, методима првобитне акумулације. Захваљујући томе настављен је, само брже и оштрије, већ раније започети процес класног раслојавања унутар српског друштва (чије клице вуку корен још из предустаничког периода са видним испољавањем у току Првог устанка), праћен тешким потресима које је погоршавао све израженији привредни монополизам и политички апсолутизам

¹ Овај рад спремљен је за штампу уочи рата и предат је часопису *Narodna starina* за свеску која је имала да буде посвећена животу и раду Стјепана Марјановића, али која услед рата није изашла; сада се објављује са

местимичним изменама у тексту, проширењем неких ранијих напомена испод текста, новим уводом и навођењем литературе која је у међувремену изашла.

Сл. 1 — Тома Вучић-Перишић, рад Уроша Кнежевића — Народни музеј у Београду

кнеза Милоша. Село, у својој огромној већини, било је подвргнуто имовинском извлашћивању и експлоататорском кулуку, трпећи утолико већу материјалну беду што су природне дажбине замењене новчаним и што су нови робно-новчани односи обухватили и њега у своје мреже, заједно са продирањем зеленашког капитала који је изазивао његову све интензивнију пролетаризацију, разарајући у исти мах старе патријархалне односе и поткопавајући задружни систем. Изложено овом организованим притиску, који је потхрањивао његов отпорни дух, село је увек било спремно на реаговање против нове домаће власти и на учествовање у свакој великашкој буни као њена масовна армија, очекујући од ових буна излаз из несносног положаја. У стању бунтовног врења налазила се и трговачка буржоазија (убрајајући ту и сеоску), која је била закорачила у фазу формирања у класу са рудиментарним зачетцима класне свести. Њен олигархички врх, који је, уз своје посебне, изражавао и интересе читавог овог друштвеног слоја, спутаваног у свом привредном размаху Милошевим трговачким монополом, утолико јаче је осећао притисак аутократског и, у исти мах, конкурентског режима кнежевог што је био главни носилац капиталистичког развоја у земљи. Ова његова улога предодредила га је за организатора отпора и борбе. Ограничавањем Милошевих владалачких прерогатива кроз постепено освајање кључних позиција у државном апарату (нарочито од установљења Државног савета по Уставу од 1838 који је постао његово главно упориште), обједињавањем разних незадовољстава, нарочито незадовољства ши-

роких сељачких маса чији је смисао извитоперила стављајући га у службу својих класних интереса, придобијањем релативно већ оформљених бирократских елемената као фактора свог будућег режима и ширењем парола о уставним гаранцијама, пре свега о обезбеђењу приватне својине и слободи трговине као главним захтевима које је Милошева деспотија највише угрожавала, ова уставобранитељска олигархија, вешто искоришћујући све заостреније друштвене супротности, срушила је кочице једног несавременог режима и, преузимањем власти 1842 као основног циља борбе, убрзала процес стварања буржоаског друштва у Србији и отворила перспективе модерног капиталистичког развоја. У томе је напредни историски значај Вучићеве буне, иако она није превазишла постојећи класни оквир.

Вучићева буна је у нашој грађанској историској науци и са њених идеолошких и методских позиција углавном обрађена, мада сви извори, наши и страни, нису искоришћени нити су правилно схваћене и похватане све њене спољне компоненте, нарочито дипломатске; што се тиче узрока буне, још није дата дубља анализа друштвене основе на којој се одвијала уставобранитељска опозиција према режиму кнеза Милоша, као што није довољно проучена ни улога саме буне у историји зачетних облика класних борби чија је танка компонента у друштвеном изграђивању нашег деветнаестог века ипак ухватљива.²

Извора је издато веома мало, иако

² Из литературе у којој се непосредније говори о Вучићевој буни: Н. Попов, *Србија и Русија*, III, Београд, 1870, 145 дд; Л. Ранке, *Србија и Турска у XIX веку*, Београд, 1892, 363 дд, 535 дд; Г. Поповић, *Политички програми у прошлости и садашњости*, Београд, 1889, 221 дд; П. Срећковић, *Вучићев пасош и двострука аустријска политика 1842*, ГСУД LXXI, 1891, 213 дд; М. Nikolajević, *Der Vučić-sche Aufstand in Serbien*, *Agramer Zeitung*,

25—29 јула 1893; Љ. Узун-Мирковић, *Стари и нови уставобранитељи*, Београд, 1894; К. Н. Христић, *Записи старог Београђанина*, Београд, 1937, 46 дд (чланак »Метина Брдо«); С. Јовановић, *Уставобранитељи и њихова влада*, Београд, 1933, *passim*; исти, *Наше уставно питање у XIX веку*, у књизи *Политичке и правне расправе*, I, Београд, 1932, 1 дд; А. Ивић, *Кнез Михаило Обреновић о својој борби са Вучићем и његовом странком*, *Радикал*,

их има доста и у нашим и у страним архивама, нарочито у руским, турским и аустријским;³ због тога је отежано директно контролисана навода у написима о буни.

Постојао је, додуше, један значајан покушај објављивања већег броја докумената из доба саме буне и непосредно после ње, и то обреновићевског порекла, али до његовог остварења није,

3—5 јула 1922; исти, *Из доба Карађорђа и сина му кнеза Александра*, Београд, 1926, 67 дд (чланци: Борба кнеза Михаила и Томе Вучића - Перишића, затим о првом и другом избору А. Карађорђевића за кнеза); В. Поповић, *Метерничева политика на Блиском Истоку*, Београд, 1931, 182 дд; Д. Страњаковић, *Влада уставобранитеља*, Београд, 1932, 6 дд; исти, *Вучићева buna 1842*, Београд, 1936; исти (у сарадњи са Г. Јакшићем), *Србија од 1813 до 1858 године*, Београд, 1937, 81 дд; Ј. Митровић, *Вучићева »буна« или »револуција«*, *Гласник Југ. проф. друштва XVI*, 1936, 1134 дд; Ј. Продановић, *Уставни развитак и уставне борбе у Србији*, Београд, 1936, 22 дд; исти, *Историја политичких странака и струја у Србији*, I, Београд, 122 дд; ср. и С. Марковић, *Србија на Истоку*, Нови Сад, 1872, 68 дд; Д. Туцовић, *Уставне и политичке борбе, Борба VII*, 1914, 401 дд; В. Маслеша, *Светозар Марковић*, Београд, 1945, 13 дд; Д. П. [Перовић], *Историја народа Југославије*, (Н. Сад, 1950), 90 дд (неауторизовано издање бележака са предавања у Вишој партијској школи у Београду); Д. Јанковић, *О политичким странкама у Србији*, Београд, 1951, 51 дд.

³ Извори у ужем смислу скоро уопште нису објављивани; сем нешто ситнијих ствари и два документа која је издао Ј. Димитријевић (вид. ниже), то су нарочито: Г. Јакшић, *Преписка Илије Гарашанина*, I, 1839—49, Београд, 1950, 19 дд; Н. Попов, *наведено дело*, IV, 447 дд; исти, *Писма књ М. П. Погодину из славјанскихъ земель*, III, Москва, 1880, 667 дд (писма П. Каранотвртковића Погодину); *Вукова преписка*, I—VII, passim; А. Ивић, *Архивска грађа о српским и хрватским књижевним и културним радницима*, I—IV, Београд, 1926—1935, passim; ср. и »Делање окол постанка устава српског, његов постанак и отуда проистекавше невоље«, од једног бившег чиновника српског, *Словенка I*, 1860, 221 дд (у више наставака, недовршено). Главна штампана грађа налази се у званичним *Новинама српским* и у полувзваничном (уствари аустријско-конфидентском) *Српском улаку*, као и у пријатељски наклоњеним пештанским *Српским народним новинама* Т. Павловића и загребачким *Narodnit novinata* Љ. Гаја за 1842—1843, сем Српског улака који је почео да излази после преврата (за своје услуге до краја 1842 Т. Павловић и

нажалост, дошло. Реч је о једном обимном рукопису, спремијеном за штампу, који обухвата 74 табака и садржи 123 документа (табак 66 недостаје, док су табаци 6 и 48 погрешно пагинирани као 7 и 49); он је подељен на четири поглавља, од којих прво носи наслов *Тежак положај кнеза Михаила* и има 2 документа (тзв. *Недовршени мемоар кнеза Михаила* и кнежево писмо А.

Љ. Гај добили су од новог уставобранитељског режима по 200 дуката, вид. М. Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије*, I, Београд, 1901, 939). — Од савремене литературе треба поменути на првом месту две нешто раније брошуре које се односе на уставобранитељску агитацију: [Б. Стојаковић ?], *Критички испословано осветлење најновији прикљученија Србије с јурјидическо-публичне стране*, Пешта, 1841 (преведено и на немачки под насловом: *Kritische Beleuchtung der neuesten Ereignisse Serbiens*, Pesth, 1841; обреновићевска) и *Фактически придатак к критически испослованоме осветлењу најновији прикљученија Србије с јурјидическо-публичне стране*, Београд, 1842 (уставобранитељска); затим: L. Bystrzonowski, *Rewolucja w Serbji, Kraj i emigracija*, св. 11 за 1843; и посебно под истим насловом, Рагуз, 1845; исти, *Sur la Serbie*, Paris, 1845, 105 дд, 163 дд (постоји и немачки превод под насловом: *Serbien*, Leipzig, 1845); *Serbien, Russland und die Türkei*, II изд., Berlin, 1843, 81 дд; *Gedrängte Übersicht der Ereignisse in Serbien von 1839 bis 1844*, von einem Augenzeugen, Leipzig, 1845; *Старе мане, стари јади*. *Одломци за новију српску историју*. Београд, 1869 (писма С. Симића и Ђ. Протића из 1845); [К. Пацек ?], *Погледи на кнежевину Србију*, Нови Сад, 1851, 56 дд (превод с немачког брошуре објављене под насловом: *Betrachtungen über das Fürstenthum Serbien*, Wien, 1851); D. Tirol, *Historische Übersicht Serbiens unserer Zeit*, Neusatz, 1851, 36 дд; [К. Богдановић], *Историја српског устава*, Нови Сад, 1861, passim, итд.; вид. и литературу за 1842 и 1843: Н. Петровић, *Оглед француске библиотеграфије о Србима и Хрватима*, Београд, 1900, и В. Јовановић, *Енглеска библиотеграфија о Источном питању у Европи*, Спом. САН XLVIII, 1908; оваквих брошура на страним језицима, а нарочито чланака по часописима и новинама, пре свега аустријским и немачким, у којима су и сами уставобранитељски и обреновићевски пропагандисти бранили пред европском публиком своје тезе, мора бити прилично и било би од великог научног интереса да се све то истражи и обради. — Поред ове савремене литературе постоји још једна специфичне врсте која је одиграла знатну агитациону улогу за време преврата и у којој има занимљивих осврта

Бутењеву од 20 марта 1840), друго *Буна Вучићева* са 19 докумената, треће *Вучић у Крагујевцу. Предаја војинства Томи Вучићу* са 35 докумената, најзад четврто *Пораз кнеза Михаила и*

бегство у Аустрију са 67 докумената. Д. Страњаковић, неодређено помињући у предговору своје дисертације ову збирку, каже да ју је нашао међу Вучковим хартијама које су се до рата чу-

чак и на Први устанак; то су уставобранитељски и обреновићевски политички памфлети у стиховима који су објављивани било у посебним брошурама, било у ондашњој периодичној штампи (часописима, листовима и календарима); ми ћемо овде навести посебне брошуре пошто су оне не само ретке, него махом и непознате, а поготово неискоришћене у досадашњим написима о буни (ствари из периодичних публикација лако ће се наћи, нарочито у *Подунавци* и *Голубици*); у уставобранитељске брошуре су: 1) С. М. Сарајлија, *Васкрс устава Србије и народне правде*, I—III, [Београд, I—II 1842, III 1843], свака по 4 стр. (св. I има поднаслов: »тј. избор књаза у Врачару 2 септемврија 1842 год.«); 2) [исти], *Глас народа србског*, [Београд, 1843], 28; 3) [исти], *Аманет на Делиграду*, [Београд, 1843], 4; 4) исти, *Одусвет Ђорђу Гроздановићу*, [Београд, 1843], 26; 5) исти, *Одпез на превратни стрмоглав преболесног Ивана Соколовића, назови Кабларца, од здравога Срба Србовића, озбиљског Овчарца...* [Београд, 1843], 4 + 58 (ауторство Симиних брошура под 2 и 3 и године издања под 2, 3 и 4 наведени су по Ђ. Ђорђевићу, *Још нека о Сими Милутиновићу*, Н. Сад, 1894, 76—77; Ђорђевић је то утврдио по документима из архиве Мин. просвете; ту стоји, на пример, да су од *Гласа народа* изишла у размаку од четири дана два тиража од по 5.000 примерака сваки, док је *Аманет* штампан у 5.000, св. I *Васкрса* у 500, св. III у 2.000, а *Одусвет* у 1.000 примерака); 6) [Ј. Хацић], *Песма србска пред избор други књаза А. Карађорђевића на Видовдан 15 јунија 1843, Лајпциг, 1846, 7* (песма је из 1843; о њој вид. Хацићеву примедбу у његовој књизи *Дела Јована Хацића*, I, Н. Сад, 1855, 204—205; занимљиво је да Хацић ту не помиње ово посебно издање, чија година штампања, узгред речено, изгледа сумњива зато што није било никаквог политичког, а још мање књижевног, разлога за њено тадашње објављивање); обреновићевске, махом псеудонимне, брошуре су: 1) Ђорђе Гроздановић, *Усоветовање србском народу в Књажествје србском о прикључившејсја междусобној борби лета 1842 месеца септемврија*, Н. Сад, [1842 или 1843], 6; 2) исти, *Повест о прикључениј збившесја в Књажествје србском лета 1842*, Н. Сад, 1843, 22 + 1; II изд., Земун, 1859, 24 (ово ће несумњиво бити она иста књижица коју Ј. Продановић под именом Ђ. Гроздановића и насловом *Повест истине*, објављене у Н. Саду 1843, наводи у своме делу *Историја политичких странака и струја у Србији*, I, 136); 3) Иван Соколовић »у Каблару«, *Стрмоглави преврат Србије или описаније со-*

заклетија вучићеваца и Турака против кнеза Михаила и његовог правленија. Отпевао сарајевском певцу на његов »Васкрс устава« печатани у Београду 1842, св. I, Земун, II изд. [1842 или 1843], 31, св. II, Н. Сад, 1843, 88 (св. II има поднаслов: »Продуженије отпева певцима псевдо-уставачким и новинарима србским«; св. III, о којој је на крају св. II речено да ће изићи, није објављена); 4) Крагуј Дивостињац, *Попев сажалени*, Н. Сад, 1843, 13; 5) Доброслав Паливоља, *Песма народна о стању Србије после несрећног подигнутог бунта противу књаза и правителства србског године 1842*, Н. Сад, 1843, 14; 6) *Плач србске виле сбог последњи догађаја у Србији 1842*, Н. Сад, 1843, 47; 7) Светорад Журналовић, *Укор на бунтовне Србе у Србији, списан 1842 године у Србији*, Н. Сад, 1843, 32. Овде треба убројати, иако су касније написане, а објављене после пишчеве смрти, *Вучићевке и обреновићевке* од Ј. Новића-Оточанина, штампане у издању *Народног гласника*, карађорђевићевског листа који је издавао В. Љотић, Темишвар, 1880, 223 дд (песме: »Уставовци и Обреновићи«, »Царев диван« и »Принцип А. Карађорђевић«). — Објављена мемоарска литература такође је веома оскудна; овде ћемо навести само оно што садржи директнијих података о преврату: Вукове белешке, сличне Марјановићевим, у његовим *Скупљеним историским и етнографским списима*, I, Београд, 1898, 219 дд; *Белешке Младена Жујевића*, Београд, 1902, 63 дд; *Мемоари Стевче Михаиловића*, Београд, 1928, 166 дд, 322 дд; мемоарски записи С. Ј. Поповића у књизи *Путовање по Новој Србији*, Н. Сад, 1879, 385 дд; неколико података има и код В. Куниберга, *Српски устанак и прва владавина Милоша Обреновића*, Београд, 1901, 723 дд, а нешто више у *Животу и раду генерала Ранка Алимпића* од његове жене Милеве Алимпић, Београд, 1892, 31 дд; поред овога треба навести: причање »мајстор Пауна, терзије« које је, у приповедачком облику, забележио К. А. Симић у својој књижици *Четрдесет друга*, Београд, 1890; причање неименованог учесника у буни које је објавио Нестор Летописац (М. Вукићевић) у чланку »Вучићева буна«, *Време*, 14 септембра 1922; најзад чланак Д. Јовичића, *Записи о Вучићевој буни, Политика*, 15 јануара 1941, рађен на основу нештампане аутобиографије Стојана Обрадовића, савременика буне. — На средини између извора и студије стоји рад Ђ. Шурмина *Документи о Србији од 1842—1848*, *Спом. САН LXIX*, 1929, 19 дд, рађен на основу аустријских извора, уз који наводимо и публикацију В. Поповића *Метернихови погледи о променама у Србији 1842—1843*, *ПКЈИФ VII*, 1927, 125 дд.

вале у тзв. Вуковом орману у Српској академији наука, из чега би излазило да је припадала Вуковој заоставштини.⁴ Уствари, у том орману, заједно са једним делом незаведених Вукових хартија, били су измешани и многи други, такође незаведени, документи који су ту доспели у разну доба и са разних страна.⁵ Ни овај рукопис, који се исто тако налазио у том орману, не потиче из Вукове архиве, већ из заоставштине Јована Димитријевића, зв. поп Јоје, познатог писца књиге *Катанска buna* (Н. Сад, 1886);⁶ он је писан у почетку и на крају његовим, а у средини непознатим рукописом. Сестрић Косте Богдановића,⁷ Димитријевић је наследио ујакове хартије⁸ и „имао врло много писама и рукописа од наших знаменитих људи важних по нашу новију повесницу“.⁹ Од ове грађе он је понешто штампао, колико је нама познато, у *Јавору*, *Бриљану*, *Стражилову* и *Нашем добу*. Да је поменута збирка докумената доиста његова, преписана, несумњиво, са оригинала и концепата из

Богдановићеве заоставштине, сведочи наслов који гласи: *Грађа за историју краљевине Србије, време прве владе трећег наследног кнеза од Србије Михајла М. Обреновића*. Покупио и за штампу приредио Јован Димитријевић, парох новокарловачки; овај наслов, заједно са детаљним садржајем (чија се поглавља — осам на броју — не слажу са поглављима у рукопису), исписан је на посебном табаку који је био затурен, са многим другим документима, у подруму Академије наука, а пронађен је за време последњег рата.¹⁰ Из ове збирке Димитријевић је још за живота објавио поменуто писмо Бутећеву у *Стражилову* III, 1887, св. 39—41, под сличним насловом, а после његове смрти (4 марта 1890 у 57 години) штампан је и *Недовршени мемоар кнеза Михајла М. Обреновића о његовој првој владавини*. Из оставине пок. пароха Јована Димитријевића у *Јавору* XVII, 1890, св. 39—42 и 45—46.¹¹ Иначе, први помен о Димитријевићевој збирци донео је *Јавор*; у једној краћој

⁴ Д. Страњак, *Влада уставобранитеља*, стр. VI предговора. Касније, у својој, напред наведеној, књизи *Вучићева buna* он ништа ближе није рекао о овој грађи која му је послужила као основна документација, вероватно стога што је намеравао да је објави, вид. *Годишњак САН* XLI, 1932, 62, 66; XLII, 1933, 74.

⁵ О ранијем стању Вукове заоставштине која се чува у архиви САН вид. мој предговор Вуковој књизи *Из историје Првог српског устанка*, Београд, 1954, 15—19, нарочито стр. 16 где је реч о Вуковом орману.

⁶ Овај Димитријевићев рукопис заведен је данас у архиви САН под бр. 9246.

⁷ К. Богдановић (1811—1854), адвокат, прешао је у Србију у првој половини 1842; ту је постао секретар Државног савета и члан Друштва српске словесности; за време Вучићеве буне пребегло је заједно с кнезом Михаилом у Аустрију; тада је постао ватрен обреновићевац, један од организатора Катанске буне 1844 (која је имала за циљ да сруши уставобранитељски режим и поврати на престо Обреновиће), лични секретар кнеза Милоша и дипломатски сарадник кнеза Михаила, итд. Из политичке историје Србије у XIX веку написао је две књижице које су обе објављене анонимно: *Изступленија М. Светића у »Утку«* II, Беч, 1845, и већ поменуто *Историју српског устава*, Н. Сад, 1861 (посмртно издање).

⁸ И. Огњановић, *Грбови знаменитих Срба што су им кости у Новом Саду упокане*. Н. Сад, 1890, 42.

⁹ Некролог Ј. Димитријевићу, *Јавор* XVII, 1890, 175.

¹⁰ Вид. стр. 17 предговора у књизи наведеној у нап. 5.

¹¹ Овај документ поново је, нешто касније, објавио Г. Витковић, под насловом »Меморандум кнеза Михаила« у *Градини* I, 1900, прилог бр. 23—24, у виду посебне брошуре у формату часописа. То је, изван сумње, онај текст који је Г. Мушицки, заједно са великим бројем других докумената из заоставштине Л. Мушицког и својих хартија, поднео Српском ученом друштву на откуп преко Г. Витковића, а који референт Н. Крстић није нашао у предатом свежњу, вид. његов »Извештај ... о рукописима што је Друштву на оцену поднео преко Г. Витковића др. Ђорђе Мушицки«, *ГСУД* LXXII, 1891, 175 (ови рукописи су откупљени и делимично су били заведени у инвентар архиве, а делимично се до рата налазили незаведени у Вуковом орману, али судећи по Крстићевом »Извештају« — на основу кога се може реконструисати ова тако драгоцена, а раздвојена и под разним бројевима заведена грађа — данас се не налазе сви на окупу у Академијиној архиви.

белешци о томе саопштено је да Ј. Димитријевић има целокупну преписку кнеза Михаила из доба Вучићеве буне, да је у своје доба разговарао са намесником М. Блазнавцем ради њеног штампања, „но досада ето не беше од тога ништа“, и да би требало да се те дужности прими или Матица српска или какво друштво у Београду.¹² Онда по Димитријевићевој смрти његова породица је понудила Матици ову збирку за штампање, али је Матица то одбила са следећом мотивацијом: „Не примају се поменута писма за *Летопис* пошто су многа од њих већ угледала света, а за посебно штампање истих нема се средстава“;¹³ уствари, као што смо видели, дотада, па и до данас, из ње су била објављена само два документа. Како је пак овај рукопис, као и један део оригиналне Богдановићеве заоставштине, доспео у архиву Академије наука (или Српског ученог друштва) непознато је; углавном, ту се данас налазе, поред овог рукописа, још и следеће ствари из Богдановићеве заоставштине: 1) лични документи К. Богдановића (заведени под бр. 9215), 2) нешто Богдановићеве преписке (заведене под бр. 9055) коју је сам Димитријевић објавио у *Јавору*,¹⁴

3) два Богдановићева рукописа из средњовековне историје (за које се још и данас мисли да су изгубљени) под насловом: *Споменици народа србског и хрватског* и *Споменици народа србског* (заведени под бр. 9195 и 9196).¹⁵

Због оскудности штампаних извора о Вучићевој буни, а и зато што је оригинал пропао, ми и објављујемо ове Марјановићеве белешке, које истовремено могу послужити његовом биографу да јасније сагледа његову политичку и књижевну физиономију.

У доба буне С. Марјановић је био капелан у Земуну.^{15а} Оно што би нас о њему у овој прилици једино занимало јесте питање његових односа са уставобранитељима. Међутим, услед недостатка приступачне грађе или бар детаљније монографије о његовом животу¹⁶ о карактеру тих односа може се само слутити.

Дошавши у Земун¹⁷ као присталица Илирског покрета Марјановић је имао идеолошких предиспозиција за ступање у ближи додир са Србима из Кнежевине, нарочито са уставобранитељима који су се, под политичким утицајем пољске емиграције и тенденција капи-

¹² Збирка важних списа, *Јавор* XIII, 1886, 29—30.

¹³ ЛМС 164, 1890, 166—168.

¹⁴ [Ј. Димитријевић — И. Огњановић], Коста Богдановић, српски књижевник, *Јавор* XII, 1885, 1425 дд (у више наставака).

¹⁵ О овим рукописима вид. О. [И. Огњановић], Реч две о писцу српском Кости Богдановићу, *Јавор* XII, 1885, 1053, и књижицу истога писца наведену у нап. 8.

^{15а} Стјепан Марјановић (1802—1860), рођен и умро у Славонском Броду; био капелан и жупник у разним местима у Славонији и Срему; припадао Илирском покрету; бавио се књижевношћу (песме, драме), историјом и сликарством.

¹⁶ Сем сумарног некролога А. Т. Брића поводом Марјановићеве смрти у *Narodnim novinama*, бр. 232 од 9 листопада (октобра) 1860, постоји свега једна обимнија студија (Матасовићева) и неколико краћих осврта и написа са обрадом специјалних тема; то су: Ђ. Šurmin, *Hrvatski preporod*, II, Zagreb, 1904, 25; V. Petz, Stjepan Marjanović, pjesnik ilirski, *Nastavni vjesnik* XXVI, 1917/18, 591 дд (и поле-

мика поводом тога са Ј. Јеленићем у следећем годишту истога часописа пошто је Пећ помешао земунског Марјановића са истоименим босанским фратром); J. Matasović, Slikarije S. Marjanovića, *Narodna starina* II, 1922, 259 дд; В. Новак, Београд пре сто година, *Политика*, 6—9 јануара 1940 (препричан садржај Марјановићевих чланака о Београду објављених у Гајевој *Danici*); R. Drljić, Jedno neobjavljeno djelo slavonskog književnika S. Marjanovića-Brođanina, *Napredak*, kalendar za 1942, 167 дд (о Марјановићевом рукопису о Београду); исти, Dopisivanje hrvatskog književnika i slikara Stjepana Marjanovića, *Napredak*, kalendar za 1945, 189 дд; Љ. Дурковић, Стјепан Марјановић и његов рукопис о Београду, *Годишњак Музеја града Београда*, I, 1954, 221 дд; А. Вараг, *Hrvatska književnost*, I, *Književnost i lirizma*, Zagreb, 1954, 264 дд.

¹⁷ Не зна се тачно време његовог доласка у ову варош, али да је ту био почетком октобра 1837, а да се јуна 1836 још налазио као капелан у Андријевцима, види се из писама која му је упутио М. Топаловић, вид. R. Drljić, *Dopisivanje*, 190, Љ. Дурковић, *нав. чланак*, 221.

талистичког развитка земље, определили за западњачку оријентацију у спољној политици још пре свога доласка на власт. О његовим уставобранитељским везама највише грађе дају ове белешке. Иако не пружају директне податке из којих би се могли извући какви одређенији закључци, оне ипак указују на пријатељски став и на, дискретно изражене, симпатије према политичким променама од 1842. У том погледу је нарочито занимљив детаљ, мада ни он нема шири значај, који се налази у писму Мате Топаловића Људевиту Гају из маја 1846; говорећи о својој жељи да дође у Београд на чело католичке мисије, он каже: „Istina da bi rado vidli i Marjanovića kad bi došao tamo, al' samo s jedne strane, tj. priverženici sadašnjeg vladanja; drugi pak, jer ih i miloševacah, kako čujem, ne malo ima, kanoti očitog svog protivnika ne bi mogli terpit“.¹⁸ Важније би било утврдити да ли је постојала каква стварна политичка сарадња, али о томе нема, бар познатих, аутентичних података. Поред неодређеног Марјановићевог казивања у овим белешкама о виђењу са Аврамом Петронијевићем у београдском граду на почетку буне, које, можда, скрива алузију на његову посредничку улогу између тренутно раздвојених уставобранитељских вођа, изузетак би претстављало само још Брлићево казивање у поменутом некрологу где стоји да је Марјановић „uslijed učestvovanja u prevratu i zaradi prijateljstva sa serbskim starešinama od biskupa Kukovića po molbi tadanje General-komande uklonjen bio iz Zemuna i premješten u Osijek“. О Марјановићевом премештају биће речи ниже, а овде треба изразити сумњу у горњи податак јер је Брлић несумњиво помешао ствари. У Марјановићевим белешкама, мада опрезно писаним, нема ни најмање алузије

о његовом учествовању у буну; ми и иначе не видимо о чему би се оно на активан начин могло манифестовати. Да је то доиста био случај онда би он био удаљен из Земуна непосредно иза буне, а не две и по године касније. Напротив, његова се делатност, по нашем мишљењу, сводила на улогу пасивног политичког симпатизера, снабдевог јаким дозом репортерске радозналости према дневним догађајима, почевши од најбезначајнијих, како би их могао записати у свој бележник или евентуално послати у облику дописа у *Narodne novine*.¹⁹ Отуда његово повремено прелажење у Београд и завиривање по свима местима где је сакупљена гомила или посматрање са земунске обале шта се дешава по београдској околини, па макар то био дим од запаљених ватри на Врачару и Топчидеру или топовски пуцањ са београдског града. Стога верујемо да су Марјановићеве везе са уставобранитељима почивале на једној прилично магловитој основи — мешавини од романтичког словенофилства и католичко-западњачке оријентације, а не на конкретной политичкој сарадњи, и да је он у тај однос, обојен — у овим белешкама — са нешто мало невиног завереничког штигунта, али увек у границама аустријске поданичке лојалности, уносио одређено одушевљење илирског интелектуалца који није ни имао прилике да револуционарно-политички делује. Ни у самој Кнежевини, где је нови режим био заузет сопственим учвршћивањем, није у прво време ништа предузимано на спољнополитичком плану (национална пропаганда и сл.). Тзв. Гарашаниново *Начертаније*, напр., датира тек из 1844,²⁰ а са његовим извођењем почело се нешто касније и постепено. У то доба, међутим, Марјановић већ није био у Земуну.

¹⁸ V. Deželić, Pisma pisana Dru Ljudevitu Gaju... *Grada za povijest knjiž. hrvatske VI*, 1909, 259.

¹⁹ У овом листу за 1842 и 1843 има низ краћих дописа под насловима: »Iz Zemuna«, »Sa Save« и »Sa serbske granice«, али је немогуће утврдити, чак ни по стилу, који су Марјановићеви.

²⁰ У нашој историској науци први је

Љ. Дурковић изнео тезу да је писац »Начертанија« Зах, а не Гарашанин, вид. Дурковићев чланак *Nacertanie lub kilka slow*, Warszawa, 1938, 4—5 (отисак из часописа *Wschood*); Дурковић је за базу свога мишљења узео један извештај пољског дипломатског агента у Београду Фрање Заха од 7 фебруара 1845 упућен кнезу А. Чарториском, шефу десног крила пољске емиграције у Паризу, у коме се по-

Што се тиче Марјановићевог премештаја ми држимо да ствар стоји овако. Крајем 1844 и почетком 1845 у Бео-

миње један Захов напис који се, истина, не односи на текст »Начертанија«, послат Чарториском још крајем априла 1844, већ на његов каснији састав »Неколико речи«, пронађен у Гарашаниновој и Дворској архиви, вид. ниже наведено дело Д. Страњаковића (стр. 73—74). Нешто касније, сам изводећи обазрив закључак вероватно из разлога личне тактике (да се не може порицати утицај пољске емиграције на израду »Начертанија«), Дурковићеву тезу је дефинитивно поткрепио пољски историчар Х. Батовски накнадно пронађеним Заховим извештајима Чарториском из 1844, тј. из времена писања »Начертанија«, који недвосмислено утврђују Захово ауторство овог програма, заснованог на Чарторисковим инструкцијама и његовим познатим »Саветима« (*«Conseils sur la conduite à suivre par la Serbie»*) упућеним уставобранитељским вођама у јануару 1843 преко тадашњег пољског агента у Београду Леноара (Звјерковског), и који истовремено исправљају низ погрешних и непрецизних Страњаковићевих домишљања о времену писања основног текста »Начертанија«, његове раширености, итд. (текст »Савета« објавио је пољски историчар М. Ханделсман у својој брошури *La question d'Orient et la politique yougoslave du prince Czartoryski après 1840*, Paris, 1929, 17 дд); сам Зах у последњем од ових извештаја истиче, иако са нешто службеничке снисходљивости, да његов »План« (тј. »Начертаније«) претставља »само примену тих [у »Саветима« изложених] принципа«, вид. књигу Батовског, *Podstawy sojuszu balkanskiego 1912 r.*, Kraków, 1939, 132—135. У низу ових открића највише среће имао је Д. Страњаковић; он је у Гарашаниновој архиви нашао оригинал Заховог »Плана« и под насловом »Како је постало Гарашаниново Начертаније«, *Спом. САН ХСГ*, 1939, 65 дд, објавио га упоредо са тзв. Гарашаниновим »Начертанијем« (према тексту који је донео М. Вукићевић у *Делу ХХХVIII*, 1906, 321 дд, под насловом »Програм спољашње политике Илије Гарашанина на концу 1844 год.«), али је пропустио да извуче одговорне научне закључке који су се сами наметали, игноришући тако свој сопствени проналазак; доказавши практично, помоћу паралелних текстова, да је »Начертаније« скоро дослован препис »Плана« (у суштини идеја и концепција Захових, одн. Чарторискога), са Гарашаниновим изостављањима (у већој мери) и његовим допунама и преиначењима (у мањој мери и најчешће у небитним стварима), Страњаковић некритички остаје при свом старом погрешном мишљењу, пре проналазак Заховог »Плана« (вид. његов рад »Начертаније Илије Гарашанина«, *ГИДНС IV*, 1931, 392 дд), да је »писац« и »састављач« »Начертанија«

граду је излазио илегални хрватски лист *Branislav*. Иако је тенденција овога листа била антимађарска његова је

Гарашанин, беспредметно полемишући са Дурковићем да Захов спис »Неколико речи« није »Начертаније«, као да то има везе са питањем генезе и ауторства »Начертанија«. За Страњаковићем су се повели и сви остали домаћи историчари до дана данашњег, тако да изгледа као да Захов »План« не постоји, као да није објављен, као да се самим тим не намеће пажњи наше историске науке (а то није једини случај сличне врсте, напротив!) и да не захтева да буде проучен и уклопљен у оквир проблема који се постављају у вези са »Начертанијем« и спољном политиком уставобранитељског режима, а тако исто и у сплет оних идеолошких утицаја страног порекла на којима се изграђивала наша политичка мисао у прошлом веку (изузетак претставља Ј. Алексић која је у свом чланку »Шта је довело до стварања Начертанија«, *Историски преглед*, св. 2 за 1954, 68 дд, једина досада учињила напор да пружи правилније тумачење постанка »Начертанија«, мада је, у исти мах, исувише поједностављено схватила зависни однос пољске емиграције према француској влади превиђајући активну улогу Чарторискога и његових дипломатских агената у читавом комплексу тадашње европске, а не само француске (и енглеске), спољне политике и политичких интрига вишега стила). У свом чланку »Učešće Hrvata u pripremi Garašaninogva Načertanija«, недавно објављеном у *Jugoslovenskoj reviji za međunarodno pravo*, св. 3 за 1954, 44 дд, иначе пуном излишних напетости, В. Вучковић је упао у још већу грешку не само тиме што и даље остаје при Страњаковићевом погрешном мишљењу (вид. стр. 54) иако му је био познат још и материјал из поменуто књиге Х. Батовског са којим неправилно оперише, већ нарочито зато што одељак из Заховог »Плана« о сарадњи са Хрватима везује за Гарашаниново име (вид. стилизацију наслова), иако је Гарашанин управо тај одељак избацио из дефинитивног текста; то је рећи случај заблуде *ab initio* која је дошла као последица једног, рецимо, предубеђења. — Да видимо, најзад, како стоји ствар са »Начертанијем«. Досада познати и овде поменути извори дозвољавају да се изведу следећи закључци: 1) Фрања Зах је писац основног текста »Начертанија«; он га је саставио по линији и у интенцијама спољне политике десног крила пољске емиграције са кнезом А. Чарториским на челу и унео га у систем те политике у којој је он чинио само једну од њених многобројних компоненти, као што је била, например, и Чарторискова украјинска, румунска, бугарска, итд., политика, са основним циљем успостављања независне пољске државе помоћу отрзања православних народа испод руског утицаја и повезивања њихове спољне политике са антируском поли-

појава изазвала у бечким владајућим круговима оштро негодовање. Ликвидација *Branislava* је убрзо извршена, али

тиком Француске и Енглеске, заокружења Русије стварањем географски блиских отпорних центара (један такав центар имала је да буде проширена Србија или јужнословенске покрајине окупљене у један државни организам на челу са Србијом) и искоришћавања европских политичких противречности чију је оштрицу пољска емиграција настојала да управи против Русије; у складу с тим Зах је, истовремено, израдио прве концепције и дао прве формулације спољне, одн. националне, политике тадашње српске кнежевине, теоретске и практичне у исти мах, на најширој јужнословенској бази, и оцртао њене развојне смернице. 2) Друштвено-политички развитак Србије, управо њене трговачке буржоазије као главног носиоца тог развитка, ушао је у фазу која је, у виду рудиментарног империјализма на сопственом етничком подручју под туђом влашћу, дакле у национално-ослободилачкој форми, наметала потребу политичке експанзије ради омогућавања њене економске експанзије и учвршћења државног организма као основног предуслова даљег развоја; по својој припадности руководећој класи, своје положају и својим државничким способностима Гарашанин је био експонент и претеча тих нових тенденција у развоју српског друштва. 3) На тај начин експанзионистички императив српске буржоазије и политички циљеви пољске емиграције поклопили су се и нашли заједнички израз у Заховом »Плану« чије је усвајање од стране Гарашанина самим тим било условљено, као што је, уопште, било условљено и уставобранитељско оријентисање према политици Чарториског, а не демократског крила пољске емиграције, због све дубљег понирања српске буржоазије у реакционарне друштвено-политичке односе; прихватајући Захов »План«, Гарашанин га је, у облику »Начертанија«, саобразио евентуалним реалним могућностима српске државе и непосредним циљевима српске буржоазије, претворивши га на тај начин од јужнословенског у српски национални програм и ограничивши га на покрајине под турском влашћу; тиме му је дао свој печат, управо печат српске грађанске класе у зависности од тадашњег ступња њеног развитка, не по ономе, минималном, што је у њему изменио или у њега унео, већ по ономе што је из њега изоставио (критику велико-српске тезе спроведене у »Начертанију« са супротстављањем великохрватске тезе вид, између осталог, у књизи Петра Шимунића (псеудоним ?) *Nacertanije, tajni spis srbske nacionalne i vanjske politike*, Zagreb, 1944; упор. и завршну, поентирану алинеју код Ј. Шидака у некрологу Б. Д. Грекову, *Historijski zbornik* VII, 1954, 245). 4) На основу горњих поставки сматрамо, ако наша историска наука не жели да остане под утицајем ранијих не-

су пале и неке жртве. Таква једна жртва био је, изгледа, и Марјановић. Први су П. Кулаковски²¹ и Ј. Торбар,²²

научних оптерећења нити да склизне са научног терена, да се »Начертаније« не само не би смело више третирати као програм који је »написао« или »саставио« И. Гарашанин, већ да се убудуће не би могао без ограда, чак ни условно, називати његовим именом; то дугујемо историској истини која захтева да се одреди нов одговарајући термин. Да бисмо успокојили наше патриотске историчаре изјављујемо да и ми сматрамо Илију Гарашанина за једног од највећих наших државника из периода изградње нове српске државе, можда за највећег (то је тешко одмерити), али да се не можемо сложити са заинтересованим »научним« замагљивањем и искривљавањем историских чињеница; то ни за Гарашанинову политичку репутацију није нужно, напротив. — О улози пољске емиграције у Вучићевој буни и њеном утицају на уставобранитељску спољну политику, поред наведене литературе, вид. још од важнијих дела: мемоаре генерала Замојског, IV, 1918; F. Rawita-Gawronski, *Materiały do historii polskiej XIX w. Działalność emigracji z r. 1831 na terenie Turcji do Pokoju paryskiego*, Kraków, 1911; J. Grzegorzewski, *Działalność Polaków na Balkanach i Dalekim Wschodzie*, у књизи *Polska w kulturze powszechniej*, I, 1918; J. B. Brzozowska, *Z polityki wschodniej* ks. A. Czartoryskiego, *Przegląd powszechny*, књ. 135, 1919, 167 дд; M. Handelsman, *La politique yougoslave du prince Czartoryski entre 1840—1848*, I, *Organisation*, *Bulletin international de l'Académie polonaise des sciences et des lettres*, Classe de philologie, Classe d'histoire et de philosophie, 1929, 107 дд; исти, *Pierwsza stała misja polska w Belgradzie w XIX wieku*, у књизи *Sišićev zbornik*, Zagreb, 1929, 531 дд; исти, *Czartoryski, Nikolas Ier et la question du Proche-Orient*, Paris, 1934; исти, *Adam Czartoryski*, II, Warszawa, 1949; A. Lewak, *La politique polonaise en Orient de 1830—1870*, у зборнику *La Pologne au VIe congrès international des sciences historiques*, III, Varsovie, 1933; исти, *Dzieje emigracji polskiej w Turcji (1831—1878)*, Warszawa, 1935; S. Rospond, *Wpływ polskiej emigracji z 1830 r. na skrytalizowanie sił jugosłowiańskiej mysli narodowej i politycznej*, *Ruch słowiański*, св. 6 за 1933; L. Durkowiec, *Pierwszy polski agent dyplomatyczny w Białogrodzie w XIX w. Dr Adam Łyszczuński*, Warszawa, 1939 (отисак из *Problemów Europy Wschodniej*); ср. и С. Јовановић, *Спољашња политика Илије Гарашанина*, у књизи *Политичке и правне расправе*, II, Београд, 1932; П. Стојаковић, *Југословенство А. Чарториског*, Београд, 1938.

²¹ П. Кулаковскій, *Иллиризмъ*, Варшава, 1897, 180 и нап. 58 на стр. 038.

²² J. Torbar, *O životu i djelovanju dra Bogoslava Suleka*, *Ljetopis JAZU*, XI, 1896, 113.

а за њима и остали,²³ говорећи о *Branislavu*, напомињали како су штампани примерци листа одношени из Београда лађом (*Sloga*) до Сиска, итд. Ф. Шишић,²⁴ а касније и И. Невистић,²⁵ додали су да су и рукописи стизали истом лађом из Загреба у Београд (Невистић је неодређено поменуо улогу А. Нижана у Земуну). Међутим, још је Ђ. Шурмин, и то одавно, у тада необјављеним мемоарима генерала Ј. Нојштетера нашао податак да су рукописи слати у Београд и сувим путем и да их је преносио илирац гроф А. Нижан, „одјевен црвеном кабаницом као шережан, на маломе турском коњићу“,²⁶ док је у једном каснијем чланку, опет по Нојштетеру и по актима Славонске генералне команде, допунио раније казивање тиме да су се и штампани примерци, сем воденим путем до Сиска, растурали и преко Земуну.²⁷ Тек је П. Поповић открио Марјановићеву улогу у овом послу, иако је очигледно да му није било сасвим јасно ко је то; он је у Државном архиву у Бечу нашао један акт од 26 јануара 1845, упућен од стране аустриског конзулата у Београду²⁸ Метерниху, у коме је реч о *Branislavu* и о начину слања рукописа из Загреба у Београд; ту стоји, између осталог, да их Б. Шулек шаље на Марјановића који их из Земуну отпрема у Београд Мањојлу Јокићу: „... von Agram kommen sie in Briefen an den sem-

liner katholischen Caplan Marianovich... und dieser Letztere fördert sie mit der dem Consulate selbst untergebenen Post hieher an den Emanuel Jokich“, итд.²⁹ Пошто је Марјановић, према Брлићу, премештен из Земуну из политичких разлога, оправдано је претпоставити да се то десило у вези са откривањем његовог учешћа у кријумчарењу рукописа за *Branislav* и, вероватно, растурању штампаних примерака, утолико пре што је лист изазвао јаку мађарску реакцију.

Друго је питање: у које доба пада премештај? В. Пец је на основу Марјановићевог записа на једној његовој слици утврдио да се он 1844 још налазио у Земуну,³⁰ што се, уосталом, види и из једног Шулековог писма Марјановићу од 1 маја 1844;³¹ Поповићев документ помера тај датум у јануар 1845. Ако је наша претпоставка тачна онда је Марјановић премештен у Осигек током 1845, вероватно још у првој половини, због своје илирске контрабандске делатности у вези са издавањем опозиционог антимађарског листа *Branislav*.

Споменимо најзад, ради потпуности, да је Марјановић: 1) оставио у рукопису, према речима Ј. Матасовића, „монументалну компилацију“ под насловом *Beograd i njegova stradanja polag najnovijih i najistinitijih izvorah. S priklopljenim izgledom i osnovom od Beograda i slikom Laudonovom* (168 стр. великог формата);³² 2) написао, данас изгубље-

²³ И. Невистић, Први табор хрватске опозиције у Београду, *Правда*, 4 јула 1935; I. Hergešić, *Hrvatske novine i časopisi do 1848*, Zagreb, 1936; 90; В. Новак, Српско-хрватске манифестације 1844, *Политика*, 6—9 јануара 1939.

²⁴ F. Šišić, *Hrvatska povijest*, III, Zagreb, 1913, 373—374.

²⁵ И. Невистић, Први хрватски политички илегални лист штампан је у Београду, *Народна одбрана* XIV, 1939, 501.

²⁶ Ђ. Шурмин, Хрватске новине у Београду, СКГ XXVII, 1911, 830.

²⁷ Ђ. Šurmin, Nekoliko beležaka o književnim poslovima našim s obzirom na cenzuru, I, *Oko »Branislava«*, ПКЈИФ XVI, 1936, 99—100. Нојштетерови мемоари су данас објављени (под насловом *Le ban Jellačić et les événements en Croatie depuis l'an 1848*, I—II, Zagreb, уствари Париз, 1940—1942); подаци о *Branislavu* налазе се у књ. I, стр. 210—212.

²⁸ Поповић погрешно каже да је тада аустријски конзул у Београду био Д. Атанацковић; уствари, овај је још октобра 1842, у вези са Вучићевом буном, био опозван, а послови конзулата су били пренети на земунску Војну команду; децембра 1844 за конзула је наименован Ф. Мајерхофер, вид. В. Поповић, *Метернихова политика*, стр. 185—187; ср. и Марјановићеве белешке.

²⁹ П. Поповић, О београдском листу »Бранислав« (1844—1845), ПКЈИФ XV, 1935, 115.

³⁰ V. Petz, нав. чланак, стр. 592.

³¹ Vid. R. Drljić, *Dopisivanje*, 91; Љ. Дурковић, нав. чланак, 224.

³² Овај рукопис данас је својина Музеја града Београда; ја сам из њега објавио поглавље »Juriš na Beograd porprimljen Karađorđem god. 1806« у својој књизи *Прилози за историју Првог српског устанка*, Београд, 1954,

но, дело *Serbska priključenja* (вероватно неку врсту новије српске историје), у коме се налазила Карађорђева биографија, а од кога је сачуван само ситуациони план *Juriša Serbaljah na Šabac dana 26 lipnja 1806* са напоменом да се односи на стр. 77 рукописа;³³ 3) објавио у *Danici ilirskoj* опис Београда;³⁴ 4) сарађивао у *Бачкој вили*, часопису илирске оријентације који је издавао П. Јовановић у Н. Саду (четири песме у св. 1 и 2 за 1841);³⁵ 5) израдио Вучићев портрет;³⁶ 6) нацртао по А. Посарту карту Србије (*Krajobraz od Kneževine serbske*).³⁷

Тиме је, према данашњем знању, исцрпен преглед Марјановићевог рада уколико се односи на Србе. Овај рад, без веће оригиналности, указује на шире интересовање једног илирског интелектуалца за српски народ, али је он, изван сумње, био условљен пре свега дугогодишњим боравком свог аутора у непосредној близини Кнежевине.

•

Пређимо на Марјановићеве белешке.

У Народној библиотеци у Београду чувала се до рата у Рукописној збирци под бр. 918 једна свеска чији је наслов гласио: *Ručna knjižica Stjepana Marjanovića Brođanina 1839*; то је била тврдо увезана бележница малог формата од 61 листа који су били кроз

107—113; вид. и моје напомене у предговору на стр. 22—23; из истог рукописа објавили су песму »Beogradu«, која је написана место увода, Р. Дрљић и Љ. Дурковић у наведеним чланцима. Сlike поменуте у наслову рукописа нису сачуване. Занимљив је податак који о овом рукопису даје Р. Дрљић у чланку »Једно неobjављено djelo... S. Marjanovića« на стр. 167; не цитирајући никакав извор, он каже да је »beogradskoj Muzejskoj biblioteci djelo bio poklonio dr. I. Brlić iz biblioteke brata Andrije god. 1881, a kasnije je djelo, kako se vidi, natrag vraćeno u arhiv porodice Brlić«. Ова ствар са поклоном Народном музеју и његовим опозивањем (уколико је рукопис уопште био послат, а не само намењен за слање) била је непозната, мада се и пре тога знало да се рукопис, као и један део Марјановићеве заоставштине, чувао у Брлићевој архиви у Славонском Броду.

³³ И овај је план данас својина Музеја

исписани; на унутрашњој страни задњих корица било је ћирилицом забележено: »Даровао Народној књижници у Београду Иг. Брлић из Брода на Сави 27/876«.

Као што се из наслова види Марјановић је ову бележницу почео да води у Земуну 1839. Шта је све у њој било? Ту су се, на првом месту, налазиле белешке из опште историје почевши од смрти Марка Аурелија, затим разне изреке, натписи, наводи из писаца, махом дубровачких песника, исписи из новина; ту су биле записане и четири песме: *Jeka od Balkana oli suze bugarskih, hercegovačkih, bosanskih hristijanah* (са упоредним немачким преводом), *Uzdasi ilirskih bojnikaх prije bitke, Dopis dvojih zaljubljenih* и *Pjesan junacka*; прва од ових песама је од О. У. Острожинског, док је превод несумњиво Марјановићев; за остале три не знамо да ли су Марјановићеве (што је могуће) или туђе нити да ли су објављене. Поред ових ствари које су могле имати релативну важност за проучавање Марјановићевог интелектуалног интересовања и његовог књижевног рада било је записа од општијег историског значаја. Међу њима су се налазила, пре свега, кратка летописачка нотирања о појединим дневним догађајима; тако су забележени: долазак у Београд Мусе ефендије јула 1840 и барона Ливена 6 априла 1841, посета

града Београда; ја сам објавио његову фотографију у својој књизи цитираној у нап. 32.

³⁴ »Beograd«, »Opis beogradske varoši«, »Opis beogradskih predgrađah«, *Danica ilirska* VIII, 1842, бр. 30—31, 44—46 (уствари поглавља узета из рукописа о Београду или унета у рукопис ако је он каснијег порекла).

³⁵ I. Mamuzić, *Ilirizam i Srbi, Rad JAZU* 247, 1933, 13.

³⁶ »Naslika такођер napamet Vučića... u naravnoj veličini«, белешка И. Округића у *Slavoncu* I, 1863, 3 (цитат код Ј. Матасовића, нав. студија, стр. 264). Да ли је овај портрет сачуван непознато је.

³⁷ Карта је такође својина Музеја града Београда. Посарт је своју карту објавио на крају књ. II свога дела *Das Fürstenthum Serbien, seine Bewohner, deren Sitten und Gebräuche*, Stuttgart, 1838.

кнеза Михаила Земуну са министрима 20 јула 1841, бал који је кнез Михаило приредио 21 новембра 1841 и на који је и Марјановић био позван, долазак загребачке глумачке трупе у Београд; та нешто дужа белешка гласи:

Dana 4 ožujka god. 1842 dođoše amo u Zemun teatralci ilirski i odidoše u Beograd dana 5, gdje i 10 istoga mjeseca prvo predstavljene teatralno dadoše.

Исто тако нотиран је и пролазак кроз Земун В. Бабукића, И. И. Срезњевског и П. И. Прајса крајем 1841 и почетком 1842.³⁸

У споменцу Срезњевскога Марјановић је забележио следеће стихове, које је унео и у свој бележник:

*Primi, brate Slavjanine pravi,
U javan znak iskrene ljubavi
Od ilira pobratima ova
Vjekovite uspomene slova.*

Од Прајса има две оригиналне забелешке. Прва је:

Заслуги римско-католическаго духовенства въ Венгрии относительно литературы и языка — эту тему поручаемъ вашему сердцу. П. Прейсъ.

Друга гласи:

Нѣтъ ли слѣдовъ славянскаго (глагольскаго?) богослуженія въ Срѣмѣ, Славони и Кроаци?

Испод овога Марјановић је записао:

Poslije taki kako opisanje moje o Srijemu dobijem uspomenu učinio budem o službi slavjanskoj.³⁹

Једна белешка, такође нешто шира, говори о станбеним приликама у Београду у вези са доласком енглеског конзула Фонбланка у српску престоницу:

Circa finem aprilis 1842 venit anglicus

consul ad Serbiam, sed ob defectum quarterii Belgradi residet Semlini.⁴⁰

Четири белешке су дуже. Прва се односи на Карађорђеву смрт:

Černi Đorđe bi ubijen na gori Radovan (!), bliže Azanje, u jednoj ovčarskoj koljebici od jednog momka u službi Vujice stojećega, i to pred zoru. On se je skoro cijelu noć s Vujicom razgovarao. Poslije ode Vujica i dade zapovjed svom momku da ga himbeno, ako [se] uzspava, ubije. Momak dojde u koljebicu i najde ga naslonivši se na ruku spavajućega, te potegav sikiru udari ga u desno rame s njome. Probudiv se na to Černi, hotje da se za oružje maši, ali badava, ne moga bo rukom upravljati. Poslednje riječi njegove biše: »Vujico, zaboga, šta učinil!« Zatim bi od okolo stojećih Vujićinih ljudi iz pištoljah na tlo obaljen.

Остале три се односе на мисију Портиног комесара Изет паше у вези са немирима у Босни:

Dana 28 avgusta [1843] dojde iz Carigrada komisar turski na parobrodu u Zemun gdje ga naši s topovnom pucnjavom dočekaše. On taki pređe u Beograd. Govori se da se je Bosna pobunila i on da je tamo poslan od svog cara da bunu utaloži.

Dana 29 ujutru prejde ovamo iz Carigrada došavši jučer Izet paša pod pucnjavom topovah u Zemun, odkud poslije jedne ure put kopnom u Bosnu nastavi. On odide kano carski komisar u Bosnu da tamo porodivše se bune između Bošnjakah i njihovoga vezira Hozrev paše u red postavi. No teško iz te muke pogače bude. Dusi bošnjački na toliko su već razjareni, kako se pripovijeda, da teško dotle dok se Bošnjaci ne oslobode od jarma turskoga u Bosni mira bude.

Dana 28 listopada 1843 dojde amo u Zemun ujutru iz Broda Izet paša, koji je poradi bune bosanske u Bosnu odslat bio, među pucnjavom topovah i pokle bi njekoliko časah s generalom Ungerhoferom vijećao nastavi put svoj preko Beograda u Carigrad.

³⁸ О овом путовању Срезњевског и Прајса у Србију вид, између осталог, А. Гавриловић, *Словенска путовања*, Београд, 1922, 113 дд, 152 дд.

³⁹ Из писма В. Бабукића Марјановићу од 15 јануара 1840 види се да се Марјановић занимао описивањем народне ношње у Срему, док се из његовог писма од 26 марта 1842 и писма Луке Илића-Ориовчанина од 24 децем-

бра 1842 сазнаје да је рукопис био готов и да је носио наслов *Nešto o Srijemu* — вид. Р. Дрљић, *Dopisivanje*, 191—192, Љ. Дурковић, нав. чланак, 223. Такође је непознато да ли је и овај рукопис сачуван.

⁴⁰ Пред крај априла 1842 дође енглески конзул у Србију, али због недостатка стана у Београду отседе у Земуну.

Неке белешке Марјановић је унео, и то дословно, у своје, раније наведене, чланке о Београду објављене у *Danici ilirskoj*, напр. о улепшању града од стране београдског паше поводом гласова да ће султан посетити Београд, затим о погребу Карађорђевој жене Јелене; ову другу белешку ипак доносимо:

Dana 11 veljače god. 1842 bi ja u Beogradu kud iznenada na veliku svetačnost prispje. Dana 9 i. m. navečer preminuvša gospođa Helena, zakonita supruga osloboditelja Srbije Karađorđa, bi danas od svoga obitališta u cerkvu metropolitansku u sprovodu neizbrojene množine naroda, kako svoga nesjedinjenoga, tako i drugoga vjeroispovijedanja i istih Turakah, odpraćena, i pokle bi ovdje duge molitve svještenici sveršivali iznesena bi na groblje Tašmajdan gdje u kapeli prenoći, odkud sjutra dan 12 odvežena bi u Topolu da u grobu pokraj svoga ljubljenoga supruga uskersnuće puti čeka. Nju oplakuje njezin sin, poručnik i ađutant kod Njih. svjetlosti knjaza Mihalja, Aleksandar Černi.

Најважније и најобимније су белешке о Вучићевој буни. Једини помен о њима налази се у Брлићевом некрологу где стоји: „Osobitu važnost imati će za potomstvo rukopisni nacert o prevratu serbskom 1842 kad je on u Zemunu kod vrijednoga paroka Drenovca kapelan bio, u Beograd prelazio i svojim očima gledao kako se plete zamka propasti Obrenovićima“.⁴¹ Уствари ово није никакав nacert, већ Марјановићев дневник о догађајима које је сам видео или о којима је од других чуо у периоду од

⁴¹ По Брлићу овај бележник помиње Б. Водник у краткој Марјановићевој биографији објављеној у *Народној енциклопедији*, II, 681, затим Љ. Дурковић, нав. чланак, 230. — Пошто се Марјановићев бележник још од 1876 налазио у Народној библиотеци у Београду неразумљиво је усмено саопштење Ф. Шишића на једној седници Одељења друштвених наука САН »да у Брлићевој библиотеци у Славонском Броду има рукопис Марјановића о паду кнеза Михаила и доласку кнеза Александра на престо«, вид. *Годишњак САН XLVI*, 1933, 74; како то не може бити неки нов рукопис, вероватно је Шишић, сазнавши за њега из Брлићевог некролога, претпоставио да се он још увек налази у Брлићевој архиви у Броду.

избијања буне августа 1842 до септембра 1843 када је читањем султановог берата о потврђењу новог кнеза буна и формално завршена.

На овим белешкама нема потребе дуже се задржавати. Сажето речено, оне претстављају, ограничене на Београд, спољну историју преврата гледаног из земунске перспективе; према томе, од њих не треба очекивати никаква открићења о унутрашњем развоју догађаја. Основна важност ових суво регистрованих факата — који не мењају данас познату физиономију овог периода новије српске историје, мада доносе низ нових, иако ситних, појединости које корисно могу послужити за њено кориговање и употпуњавање — лежи у њиховој аутентичности и поузданости, јер су бележени из дана у дан, као и у томе што показују како је на врелом београдском терену, са бледим отсјајем у Земуну, изгледала та чувена Вучићева буна у очима једног савременика који, истина, није био човек од темперамента нити умео да проникне у суштину збивања, али је ипак показао пуно љубопитства да што више сазна о стварима у којима је био начелно и симболично издаље заинтересован. Марјановићеве белешке имају још један значај: ткајући грубу основу догађаја оне су ипак омогућиле да се наслуте оне fine нити које је испредала дипломатска игра између два избора кнеза, а што је све скупа у извесној мери условљавало даљи друштвено-политички развитак српског народа у прошлом веку.⁴²

⁴² Марјановићев рукопис *Serbska priključenja*, за који се претпостављало да је пропао, пре кратког времена пронађен је у Загребу; он је својина др Светозара Ритига; ауторство рукописа утврдио је Душан Перовић. Наслов на корицама гласи: *Povjesnica serbskoga ustanka god. 1804 na temelju izvornih dokaznica*. О овом рукопису биће речи на другом месту. Овде треба само толико поменути да поглавља о Првом устанку и Милошевој владавини претстављају препричавања Вука, Ранкеа и списа Г. Маретића »Geschichte der Ereignisse in Serbien in den Jahren 1804—1812«, објављеног у *Oesterreichische militärische Zeitschrift* за 1821, као и српског превода овог истог списа штампаног у *Летопису Матице српске* у св. 4—8,

Редакторске напомене. — Правопис је саображен данашњем; *џ*, којим се Марјановић доследно служио за гласовни изговор *џ*, транскрибовано је са *је* или *ије*. Датуми у белешкама су по

11 и 12 за 1826—1828 под насловом »Историја прикљученија у Србији 1804—1812«; чак и свој напис *Juriš na Beograd poprimljen Karađorđem god. 1806* Марјановић је компилирао из Ранкеа, док је скицу *Juriš Serbaljah na Sabac dana 26 lipnja 1806* прецртао са исто-

новом календару. Неки догађаји су забележени изван хронолошког реда; то је дошло отуда што је Марјановић за њих касније сазнао или их се накнадно сетио.

ветне карте коју је донео поменути аустријски часопис као прилог уз Маретићево дело — што са жаљењем овом приликом констатујем пошто сам обе ове ствари неопрезно унео у своју књигу *Прилози за историју Првог српског устанка* (1954).

BELEŠKE STJEPANA MARJANOVIĆA

[1841]

[L. 14] Dana 3 Xbra¹ 1841 ovamo u Zemun po parobrodu s generalom Hauerom² iz Vidina došavši branitelji ustava u Srbiji: Vučić, prota Nenadović, mlađi Garašanin³ i mnogi drugi, odoše danas, tj. 16 decembra 1841, u Srbiju gdje će privatno živiti, okrom jedinoga Vučića komu je još dosada put u Srbiju ustupiti preprečana. Okrom Vučića, ne dadu ni starom Garašaninu⁴ niti Stojanu Simiću, koji je već pre nekoliko danah u Vlašku na svoje dobro odisao i tamo se nastanio, u Srbiju ulisti.

[1842]

[L. 16] God. 1842 mjeseca siječnja pripovijedalo se je ovdje (u Zemunu) da je bivši serbski knez Miloš iz Beča starom Garašaninu pisao da on sve krivice kovarstvom⁵ svojim njemu negda učinjene zaboravlja, da se i on ništa od predašnjih ne spominje, nego da k njemu u Beč živjeti dojde, gdje je dobro i gdje bi on još prije živio da je samo znao da se u Beču tako dobro živi.

[L. 26] Dana 10 aprila 1842 dobiju branitelji ustava Vučić i Garašanin dopuštenje da se mogu u Srbiju povratiti, kud isti dan odidoše.

O Simiću Stojanu, koji je na svom dobru u Vlaškoj, još se ništa ne zna. Oni su odisli da na milosti knezu zahvale. Garašanin t.ki⁶ i ostade, a Vučić stoperv⁷ dana 18 aprila iste godine za njim pređe. Srećan put!!!

[L. 27] Dana 30 maja dojde i Stojan Simić iz Vlaške god. 1842 u Zemun, odkud dana [nprazan prostor] u Beograd pređe.

[L. 29] Dana 24 kolovoza 1842 govori se da je Radičević⁸ pre dva 3 dana na službi svojoj zahvalit se hteo, no da mu knez ne daje.

[L. 29—51] Pre dva dana, naime 30 augusta, prejde u Zemun Vučić sa svim svojim oružjem i odpravi se put Kubina⁹ u Banatu gdje preko Dunava u Srbiju pređe i, sakupiv svoje priverženike, digne se proti serbskom knezu Mihalju; ovaj, čuvši te njegove spletke, odpravi se usuproč u noći među 31 augustom i 1 septembrom (po našem računu) sa svojim bojničtvom rečenomu Vučiću.

Pogovara se ovdje u Zemunu 2 7bra da je stari Garašanin kod Grocke dana 1 septembra, uhvaćen od jednoga Serbina, ubijen bio, te da je kod njega našavše 200 dukatah uzeo i š njimi skupa glavu ubijenoga u Kragujevac, kud se je knez odputio, knezu doneo; knez da ga je na to pohvalio, govori se, i da mu je dukate poklonio.

Dana 2 septembrija, govori se, da je višeje

¹ 3 децембра.

² Аустријски генерал, придодат у специјалној мисији команданту Земунa Унгерхоферу.

³ Илија Гарашанин.

⁴ Милутин Гарашанин, отац Илијин.

⁵ Лукавство.

⁶ Одмах.

⁷ Тек.

⁸ Стефан Радичевић, министар правде и просвете.

⁹ Ковин.

priverženikah u Beograd pod veče u kasarnu došlo i žele na Vučića i njegovu stranu udariti. Stvar će vremenom bistrija biti.

Dana 6 7bra bio sam ja sa g. prepuštom¹⁰ novosadskim i kanonikom kaločkim Wagnerom u Beogradu. Grad¹¹ je tada serbska straža čuvala i nitko ne smjede u grad. U gradu je bio u pribežištu Petronijević, Sima Milutinović, sin Vučića, koji, dana 4 od knjaževskih priverženikah napadjen, kasu sačuva i s njom u Beograd u grad srećno stiže. U gradu je svega na broju u pribežištu bilo do 11 osobah.

Došavši ja na rečeni dan sa spomenutom gospodom u Beograd razumje taki da u grad nije slobodno, no ja odo c. k. konzulu austrijskom g. Dimitriju Atanackoviću, zamolim ga za dopuštenje u grad unići, što mi i učini, dopuštenje dade i za većju nam sjegurnost svoga trabanta dade; no došavši na Carigradska vrata, kroz koja u grad ući htjedosmo, ne dadoše stražari serbski unutra bez dozvoljenja policijskog; pandur naš ode i dobije dopuštenje, no [s] tim pridavkom da na ista opet vrata iz grada izidjemo, što i učinismo.

Dočim smo u gradu bili, pašin stan vidjeli u Gornjem gradu, a u Dolnjem kasarne, najednput pobune se soldati u kasarni i počnu iz nje napolje bježati. Pitam što je to, a ono mi se kaže da idu u Gornji grad, da će topove iz magaze izvlačiti, što i bi zbilja. I mi taki iz kasarne izidemo, u Gornji grad stupimo, iz koga na naznačena nam vrata izići polag¹² zapovjedi moradosmo. No u Gornjem gradu vidismo kako topove soldati iz magaze izvlače. Ovdje bi turski pukovnik s mnogim drugim turskim činovnici; ja približim se k pukovniku, pitam ga što to ima značiti da se topovi izvlače, no on mi verlo politički odgovori da će se točkovi valjati.

Iz grada izidnosmo. No već govor bijah po Beogradu da je Vučić prošavše noći knjaževsku stranu posve potukao, premda pervo g. konzul Atanacković pripovijeda, dočim sam kod njega bio, da je Vučić umoren.

U gradu bivši sastanemo se s g. Petronijevićem koji pripovijeda da je knez potučen.

I zbilja, u noći između 6 i 7 7bra tjeran knez sa svojim priverženici dojde u Zemun da život svoj spasi.

Dana 7 poslije poldana bi ja na Savi kod čardaka¹³ Burme i vidi nekoliko katanah po

serbskih bližjih planinah jašiti koji su Vučićevi izviditelji bili. Za Vračarom kod Topčidera vidio se je dim u zrak dizati; po svoj prilici da su tamo logorovali Vučićevci.

Isti taj dan, 7 7bra poslije poldne, odide iz Beograda u Zemun Ljubica, mati kneževa, da se sa sinom malo porazgovori, i opet se vratiti htjede u Beograd, kajik dojde, no na njemu bivši kormanoš rekne joj: »Milostivna knjeginjo, ako ćete u grad tako možete sa mnom preći, a u varoš ne smijem vas uzeti; tako mi je zapovijedio Petronijević«. Ona sedne na bajir savski, pa čeka carski kajik, i dočim carski čekaše, eto jednog turskog iz Zemuna; na njemu kormanoša zamoli ne bi li ju htjeo uzeti na onu stranu; ovaj odgovori: »Drage volje« i uze ju i preveze; no kad dojde na serbsku stranu taki Vučićevi stražari obkole ju i pred konsula austrijskog dovedu; on joj dopusti i dade još eškortu u konak ići, no kad dospje do konaka tursko [!] vojništvo ne dopusti da ide u konak, nego ju u grad odpraviše. No Ljubica dojde opet dana 8 7bra u Zemun, gdje sade sa svojim sinom u kući Sirakovoj sjedi.

Dana 8 7bra pred poldne dojde Vučićeva vojska bliže k Biogradu i zasjedne utaboriti na Vračaru. Vučić htjede u Beograd, no ču se da mu je paša zabranio u varoš. Prepovijeda se da mu je paša beogradski Kjamil paša 7.000 somunjah hleba i 150 akovah vina poslao za vojsku.

Kud god je Vučić s vojskom dolazio i za nju što trebao, na priliku jesti i piti, svagdje je žitelje naplaćivao, badava ništa nije htjeo uzeti.

Dana 9 7bra 1842 pozvan bi knez u Beograd od paše Kjamil paše, no on ne htjede doći, i to će mu možebiti utoliko škoditi da više Srbije nikada vidjeti neće. Vučić i paša obećaše mu cijelu sjegurnost, tj. da mu ništa učiniti neće.

Konzuli austrijski, francezki i englezki s pašom beogradskim konferiraše da Vučića kano buntovnika (rebella) proglase, no paša rekne da on samo o toj stvari sa ruskim konzulom, pod kojim su Serblji pod zaštitom, vijećati imade, ne pako sa drugim konzuli koji su samo poradi sjegurnosti tergovacah austrijskih, francezkih i englezkih u Beogradu.

Njeki pripovijedaju da je Vučić polovinu svoje vojske odpušćao, a njeki govore da mu

¹⁰ Старешина каноника.

¹¹ Тврђава.

¹² Према.

¹³ Граничарска осматрачница подигнута на кочевима (дуж Саве и Дунава према турској територији).

se je još vojska povećala i pomnožala. Stvar će vrijeme razbistriti.

Predveče dana 9 7bra još su se vidile vatre na Vračaru, otkud je suditi bilo da su još Vučićevci zajedno. Pače gdje koji govore da je još više vojske dobio, buduć da su se ljudi od Boljevacah pokraj Save u tabor njegov kod Beograda ići vidjeli.

Isti dan prije poldne, tj. 9 7bra, otišla je Ljubica bez dopuštenja iz Zemuna s ruskim konzulom u Beograd. To mi je pripovijedaao na avizo-pikvetu¹⁴ bivši čajkaški oberlieutenant Molinary.

Što će sutra biti, hoće li Ljubica preći, to će jutro dokazati.

Dana 9 predvečer iziđe knjaz u društvu svojih službenikah malo u šetnju na Dunav i stupa prama Beograda.

Kad se je buna započela, naime kako Garašanin i njegov sin pogibe, pobegne Tenka¹⁵ u Pančevo, a knez sve vučićevce vogelfrei¹⁶ napravi. U Šabcu bude pop Luka Lazarević¹⁷ i njegovi priverženici od Bogičevića¹⁸ svezani; i tako isto činiše i drugi fūrstovi¹⁹ priverženci po drugi nahijah. Vučićevci uhvate Cvetka Rajovića²⁰ dana 6 7bra

Dana 10 7bra 1842 ču se ovdje u Zemunu da su Turci na čelo vladanja serbskoga postavili Avrama Petronijevića, a na čelo naroda Vučića Perišića Tomu.

Ljubica još niti 10 7bra u Zemun ne pređe.

Dana 10 7bra odide mitropolit Joanović²¹ u Beograd pokle²² bi svoja kupališta u Mehadiji sveršio, u Beograd gdje su ga žitelji pucnjavom od topovah pozdravili.

Ljubica povrati se dana 10 poslije poldana iz Beograda u Zemun.

U noći između 10 i 11 7bra predoše mnogi iz Srbije u Zemun.

Pripovijeda se dana 10 da su vučićevci svu kuću Protićevu²³ oplijenili.

Dana 12 vidjeti bi na Vračaru mnoge šatore koje je sve paša beogradski u tabor Vučićev poslao. Juče i prekjuče nije niti vatarah niti šatorah, okrom samo dva šatora, vidjeti bilo.

Dana 12 7bra bi poslanik turski Šakib

efendi²⁴ kod Hauera, a metropolit beogradski kod knjaza. Što su činili ne zna se.

Dana 13 7bra pripovijeda Hauer da su iz 15 okružja načalnici došli u Beograd i da se samo takovi još iz dva okružja čekaju, pa da će kad dođu sutra, tj. 14 i. m., novog kneza izabirati.

Dana 14 7bra odide pred poldne iz Zemuna u Beograd general Hauer, gdje su se poslije u 2 u 3 put sved do večeri topovi pucati čuli. Kažu da je zbilja danas za knjaza serbskoga izabran sin Karađorđev, Aleksander Černi. I lasno da je to bilo, jer su bojnici beogradski, s bandom provodeni, iz varoša prama taboru Vučićevu stupali.

Ovaj isti dan iziđe zapovijed da svi prije u službi bivši činovnici iz deržavah austrijanskih za 24 sata Srbiju ostaviti imadu.

Knjaz je u taboru izabran bio, tamo on imade svoj vlastiti šator i tam obitava. Navijek mu je Petronijević na strani.

Dana 15 7bra stiže u Zemun i teatralno novosadsko-zagrebačko društvo. No novoizabrani knjaz ipak im je obećao da će ih opet, kako se ove raspre u red postave, u Beograd natrag zvati. Posljedice će nam kazati je li istina.

Dana 17 7bra oko 10 ure ujutru ode Vučić proti predvoditelju knjaza Mihalja Mičiću.²⁵ Hoće li ga nadbiti ne zna se. Da je to tako prepovida jedan odonud došavši danas Serb, strani knjaževskoj priveržen, u Zemun.

Govori se da je s Vučićem i oberlieutenant turski, Jusafa paše sin, pred Mičića izišao.

Dana 15 dojde za ukrijepljenje turske posadke još na broju [празан простор] regularnoga vojinstva u biogradski grad.

Dana 15 odide Jovan Nikolić²⁶ kano serbskog knjaza Mihalja kurir u Beč s pismom. Što će tamo opraviti vidit će se.

I konzul velikobritanski²⁷ odide u Carigrad uvrijeđen što mu je paša beogradski Kjamil paša kazao da su svi drugi konzuli u Beogradu samo da verhu tergovine nadgledaju, a unutar-nja praviteljstva serbskoga da se niti ne miješati smiju okrom jedinoga ruskoga. Šta će tamo opraviti posljedice će kazati.

¹⁴ Стражара осматрачког одреда.

¹⁵ Стеван Стевановић Тенка, члан Државног савета.

¹⁶ Стављен ван закона.

¹⁷ Шабачки војвода из доба Првог устанка.

¹⁸ Милош Вогићевић, начелник Округа шабачког.

¹⁹ Кнежеви.

²⁰ Министар унутрашњих дела.

²¹ Митрополит Србије Петар Јовановић.

²² Пошто.

²³ Ђорђе Протић, кнежев претставник (уствари претседник владе).

²⁴ Шекиб ефендија, изасланик Портни, послат ради мирнења кнеза Михаила и уставобранитеља.

²⁵ Јован Мићић, начелник Округа ужичког.

²⁶ Начелник Министарства унутрашњих дела.

²⁷ Фонбланк.

Dana 18 7bra čulo se je ovdje u Zemunu da je isti dan Vučić Mičića nadbio, da je sva njegova vojska k Vučiću priješla i da se je Mičić sa jedno 12 svojih priverženikah u bijeg u šume dao, gdje lasno da će ga Vučić svezati.

U noći među 17 i 18 7brom umrije ovdje dobjegavša iz Srbije kći gospodara Jevrema; sutra, tj. 19, zakopat će se.

Dana 16 slavio je knjaz Mihalj svoj porođeni dan i k sebi je na čast sve ovamo prebegše Serblje počastio. Njekim je, tojest svimi manjimi svojimi, na dar 30x²⁷a srebra obećao.

Dana 19 zakopana je u Zemunu kći Jevremova Stana u 14 godini svoje mladosti.

Taj isti dan vratio se je Vučić sa svoga puta idjući proti Mičiću. Što je š njim opravio ne zna se. Ele, od Mičića ni traga ni glasa. Jedni vele da ga je Vučić posjekao, jedni pripovijedaju da je bolestan i da kod kuće leži, a drugi razglasuju da je u šume odbjegao. Kom će čovjek vjerovat nije dosta pametan.

Dana 22 dojde od Dvora austrijanskoga i turskoga na ovdašnje bojničko upraviteljstvo jedna štafeta koja veli da niti Austrija niti Porta o tom što znade što se je ovih danah u Srbiji sbilo, da Porta nije umjela niti namjeravala bivše ministere stermoglaviti. Možda je to kakova spletka [*? ova peč je прецртана, на написано: максима ?*] Hauerova i beogradskoga vezira Kjamil paše. Vrijeme će, kako se stvar imade [!], kasnije dokazati.

Dana 25 rujna pripovijeda se ovdje u Zemunu da je jedan Turčin iz Carigrada ovamo knjazu Mihalju došao, da mu je na ponude po običaju slavjanskomu jabukah, krušakah i drugog voćah doneo. Što je došao ni se moglo saznati, no kako se pripovijeda, ako je stvari vjerovati, došao je da 3 Serblja u Carigrad na riječ carsku pozove. Što će bit nije znati.

Dana 26 htješe njeki zločudnici knjaza i njegovu cijelu familu [!] u jelu otrovati. Ta se stvar ovako pripovijeda: kuhač knjazev kažu da je on od nekijh novcem podmićen bio, no ovaj iz vjernosti prama knjazu odade ih; na to tuži se knjaz pri ovdašnjem Magistratu, na što Magistrat zbilja istraživati stvar pojde i najde zbilja takovi trojicu četvoricu; no ne zna se još jesu li nagovoreni bili ili ne. To će vrijeme dokazati.

Dana 28 Steinlöchner [!], bivši u podozrenju da je knjaza otrovati htjeo, uhvati se i u aps dovede. To se danas pripovijeda u Zemunu.

^aа Скраћеница за крајцару.

Dana 16 8bra donese jedan tatarin iz Carigrada potvrđenje novoizabranoga knjaza Karađorđevića i mahom se tabor na Vračaru premjesti u varoš u dvorište kod takozvanoga Suda okružnoga (Okružja beogradskoga). Kad je tatarin dospješio za 5 samo danah mahom se njegov dolazak pucnjavom od topovah isti dan pozdravi predveče.

Isti ovaj dan bi uhićen, doveden glasoviti antagonista Vučićev Mičić i sada u apsu u istomu zdanju Okružnoga suda zatvoren stoji.

Sjutradan, kano dana 17 8bra, opet topovi rano u zoru pucahu iz novoga tabora na veselje, jer se je isti dan iz Carigrada, poslan od svog sultana kano poslanik, Emin efendi u Srbiju poradi instalacije novoga knjaza Karađorđevića krenuo. Za nekoliko dana njegov se dolazak u Srbiju očekuje.

Dana 17 bi ja u Beogradu i progleda novi tabor. Mnogo ih je kući otišlo, no ipak ostade još do jedno 2.000 ljudih.

Dana 18/6 8bra kano na dan godovni Tome Vučića pucaše u ranu zoru topovi kako na gradu, tako i u taboru novomu serbskomu.

Dana 27 8bra uvečer u 8 satih izgori u gornjoj varoši zemunskoj 5 knježevih lijepih, prije 2 dana ovamo pribavivši, konja u gostilnici »Kod tri konjanika«. Vatra izide po nepažljivosti kočijašah, kakono se pripovijeda.

Dana 29 8bra rano ujutru odide zemunski placmajor Valenčić u Beograd da primi tamo konsulatsku službu, koja će odsada na zemunski Militär-Commando pripadati, kao što je i prvo bilo. Isti ovaj dan očika se austrijanski konsul Atanacković iz Beograda u Zemun, odkud će taki u Beč odputovati. Danas također dojde iz Carigrada snimak od berata gdje se Karađorđević za knjaza potvrđuje, zato danas ujutru čuli su se topovi u Beogradu pucati.

Dana 29 8bra dojde uistinu iz Beograda austrijanski konsul u Zemun, i kako bi večerao kod ovdašnjega g. generala Ungerhofera bio odide u parobrodu na kom u Beč odbrodi.

NB. I danas i sutra jednako se je u Beogradu ujutru i uvečer pucalo. Zašto je to bilo ne zna se, no govori se da je Vučić svoj kućevni god S. Luke svetkova.

Dana 29 8bra poslije poldne odide Hauer u Beograd i, kakono se govori, prenoćit će kod beogradskog komandanta Kjamil paše.

Dana 1 novembra odputi se zorom nekuda na svojih kolesnicah knez serbski iz Zemuna.

Kuda je odišao ne zna se. Govori se da je odišao u Petrovaradin ka komandirenderu, a odonuda da će put nastaviti u Temišvar.

Dana 1 novembra dojde na parobrodu »Karlu« Emin efendi okolo 6 satih uvečer i izbrodi se u Beogradu među pucnjavom od topovah.

Govori se da je knez u Petrovaradin zato odišao da svoje turske redove²⁸ u ruke komandirendera položi. Turci su bo gâ sa svoga muširskog²⁹ dostojanstva svergli i redove mu nositi ne dadu.

Dana 6 novembra ujutru biše ovdje u Zemunu na posjeti kod generala Hauera čestiti poslanik turski Emin efendi, paša beogradski Kjamil paša i Avram Petronijević.

Dana 7 novembra, na dan S. Mitra po starom kalendaru, bi knez Karađorđević za knjaza od Srbije instaliran. Poslije instalacije prvi na uzvišeno mjesto, gdje je knez bio, stupi general Hauer i pozdravi ga jednim shodnim govorom.

Naimenovani knez nadari isti dan g. Hauera sa jednom šarkom (puškom) kojom je njegov otac bunu u Srbiji god. 1804 započeo.

Danas ujutro dana 10 novembra odide izaslanik austrijanski g. Hauer u Beč na parobrodu.

Dana 13 novembra naveče dojde knjaz Mihalj opet sa svoga puta u Zemun natrag.

Dana 14 poslije poldne bi ovdje u Zemunu izaslanik turski u Srbiji Emin efendi, odsede kod generala Ungerhofera i htjede š njim knjazu Mihalju da odide, no general mu Ungerhofer odgovori da se on u taj posao miješati ne može jer Austrija o odnošenjih serbskih ništa neće da znađe, nego ga s jednim oficirom posla knjazu. Kad bi jur³⁰ knjazu najavljeno da će Emin efendi dojt, knjaz ga verlo prijateljski primi i zaželi mu srećan put. Knjaz reče da on još svoj posao sveršio nije.

Dana 17 novembra odide Emin efendi parobrodom u Carigrad.

Dana 18 prebegoše u Zemun 17 oficirah serbskih od stranke knjaza Mihalja. Ovi su u Požarevcu zatvoreni bili i pokle bi se u Zemun [!] u zatvor tjerali napadu na stražare, povežu ih i prebjegnu srećno u Zemun.

Između 20 i 21 novembra opet 2 fūrstovca³¹ predoše k svom knjazu u Zemun. Isti ovaj dan pod večer predoše opet ovamo 4 Serbina.

²⁸ Ордени или знаци кнежевског достојанства.

²⁹ Почасно маршалско звање.

³⁰ Зајста.

³¹ Присталице кнеза Михаила.

Dana 24 novembra dojde baron Liven, kriлни адутант cara ruskoga, da stvar serbijansku razvidi ovamo u Zemun i odsjede »Kod Lava«.

Dana 28 novembra odide baron Liven u Beograd ujutro okolo 10 satih.

Dana 21 novembra predade knez Mihalj svoj muširski znak sprovađajućem адутанту novoizabranog elčije³² turskog za Beč i odnese ga k sultanu u Carigrad.

Dana 29 novembra pripovijedaju da je Liven u Beogradu samo pašu Kjamil pašu, a zatim serbsku cerkvu pohodivši, put Carigrada odpravio se.

Die³³ 8 decembris odide Liven iz Beograda u Carigrad.

[1843]

Dana 5 ožujka 1843 dojde na ovdašnje (tj. zemunsko) bojничко заповједничтво da se svi serbski bjegunci iz Zemuna kano od granice serbske oddaljiti imadu. Uslijed ove zapovijedi počimaju se oddaljivati koji u Rumu, koji u Ireg, koji u Novi Sad, itd.

1843 dana 20 aprila navečer dojde knjaz Karađorđević sa svoga puta po Srbiji i bi radosno među pucnjavom od topovah od građanah beogradskih dočekan.

Dana 21 aprila stiže u Zemun na Militär-Commando vijest u kojoj se najavljuje da će se praviteljstvo serbsko u Kragujevac odseliti.

Dana 6 svibnja dojde novonaimenovani komandant za Beograd Afiz paša, a 11 istoga mjeseca odidoše ga iz Zemuna posjetit g. general Ungerhofer sa ostalimi brachami [!] koji su u Zemunu.

Dana 13 maja odide Čamil paša u Carigrad iz Zemuna pokle bi se ovdje jedan dan bavio.

Dana 16 maja 1843 dojde iz Beograda Afiz paša, komendant beogradski, u Zemun okolo ½ 12 ure ujutru da poseti zemunskog komandanta g. generala Ungerhofera. Verlo lijepo bi dočekan spomenuti Turčin. Jedna kumpanija ovdje gradobranećeg vojinstva dočeka ga, pokle bi ga prije dvije šajkaške šajke na vodi amo dopratile. Circa primam horam pomeridianam se devit [!] idem Baša intra fragorem tormen-tor[um] Belgradum.³⁴

³² Посланик на страни.

³³ Дана.

³⁴ Око 1 час поподне стиже исти паша у Београд уз пучњавау топова.

Dana 15 juna 1843 ujutro dojde Liven u Zemun na parobrodu i, pokle bi njeko vrijeme sa zemunskim generalom Ungerhoferom vijećao, odide isti dan u Beograd. On odsjede kod tergovca Špirte u Zemun. Pervi dan taki odide u Beograd, tamo noći i vijeća u Topčideru što se odnošenjah serbskih tiče, potom opet dojde u svoj kvartir u Zemun.

Dana 16 izčekava se ruski poslanik Titov.³⁵

Isti dan ujutro pozdravi knjaz serbski Karađorđe[vić] skupštinu u Topčideru. On na priliku ovako govori: »Dobro mi došli, ljudi! Što vam rade vaši kod kuće, jesu li zdravi?« Na to svi pozdraviše ga kličući: »Živio!« Potom pročita se Portino predstavljanje o tom da se knjaz svergne. Na to skupština odgovori: »Toga ne bude! Ti si naš knjaz izbran naredno i ostati ćeš takav. Mi tebe ne dademo, ti si naš!« Na to nastade se opet čitati. Porta zahtijeva da Vučić i Petronijević imadu u Carigrad ići, na što skupština: »Toga nikada ne bude, ne bude, ne bude!« I nitko ne mogah tu viku od »Ne bude!« utješati okrom jedinoga Vučića koji samo mahnuv rukom utješa ju. Kad se vika utješa Vučić poče svojski besjediti: »Braćo moja Serblji, to je careva volja, vašeg sultana, da mi, ja i Petronijević, odidemo; nami tamo ništa ne bude. Pomislite, ako jedan ili dva stroma³⁶ u šumi pod sijeku, šuma ipak ostaje; tako isto i u ovom slučaju: ako ja i Petronijević odidemo Srbija cijela i zdrava obstojati može. Na ova, Serblji, vi nam ne budete nikud išli. Mi ćemo vas braniti do zadnje kaplji kervi.« I tim se vijećanje današnjega dana u Topčideru sverši. Kad je Vučić s Petronijevićem potom u varoš Beograd u hintovu odputio se bio odprati ga nekoliko oružanih Serbljah tamo, premda se je Vučić³⁷ tomu protivio govoreći: »Meni se zlo ništa pripetiti ne može; ostanite vi tuđe u Topčideru.«

Dana 17 lipnja pročitan je narodu serbskomu ferman, koga sadržaja vidit će se naskoro.

Govori se da je Liven Vučiću i Petronijeviću govorio da se udalje u unutarinja zemlje i da će se onda ferman pročitati, nu spomenuti ljudi to činit ne htjedoše, premda ih Liven uvjerava da je ferman za njih polezan. Liven na to razljuti [se] i reče: »Da ja imam vojsku u džepu udario bi ja na vas«.

³⁵ Посланик у Цариграду.

³⁶ Стабло.

³⁷ Догодити се.

³⁸ Милосав Здравковић — Ресавац.

Dana 19 lipnja puče po Zemun glas da je Rusija na sve pristala što god su Serblji tražili i da je Karađorđeviću vladanje potvrđeno.

Opet drugi glasovi potvrđuju da je Vučić i Petronijević odišao u Kragujevac i da je isti dan poslije poldne oko 2 sata ferman pročitan bio, tj. dana 19 lipnja; Vučić i Petronijević kažu da je bandom i pucnjavom od topovah izvan grada izpraćen bio.

Poslije odlaska Vučića i Petronijevića stupi na prestol vladanja Tenka, Teodorović Laza i Resavac.³⁸

Knjaz odide u manastir Rakovicu, koji je od Topčidera jedan sat odprilike daleko.

Dana 20 lipnja stupiše gore napervo donešena muža na vladanje serbsko.

Vučić, odišav u Kragujevac, povuče za sobom svojih 6 topovah.

Dana 23 dojdoh iz Beograda dva činovnika serbska kneževih da prevedu u Srbiju bjegunce koji će na izboru biti.

Dana 25 pod veče dojde Liven i Vaščenko³⁹ u Zemun da bjegunce serbske u Beograd prevedu, no Serblji, deržavši prije konsilium u Zemun, tražahu od Livena da sadanje serbsko vladanje položi oružje, barutane zatvori, topove u grad dade i od barutane ključe da Liven uzme i da se straže dignu, pa da će onda u Beograd prijeći; još k tomu tražahu da Vučić i Petronijević polag zaktjevanja Portina u Carigrad odidu i da se više nikada u Beograd ne povrate. Što će se poslije o toj stvari doveršiti vidit će se uskoro.

Još dana 26 ujutro viđavahu se serbski bjegunci po Zemunu verviti.

Isti dan sakupiše se skoro svi bjegunci pred generala Ungerhofera kućom ujutru i Miletu⁴⁰ podiže skupština što odidi ne htjede u Beograd. Potom odidoše praviti protestaciju i predati ju svim europejskim vladarom.

Isti dan poslije poldne oko 4te ure pozvani bijahu još posljednji put Serblji bjegunci da se povrate u Srbiju i da pri izboru knježevskomu poleg⁴¹ budu. I premda su se njih nekoliko odlučili bili, naime Mileta, Vule⁴¹ i drugi odličniji, od drugih bi vikano: »Nećemo!« i oni koji se odlučise da ne uvrijede svoje priverženike odgovoriše najposlije: kad svi neće da idu

³⁹ Руски конзул у Београду.

⁴⁰ Милета Радојковић, члан Државног савета.

⁴¹а Од глагола полећи, у смислу: да претстављају масу.

⁴¹ Вуле Глигоријевић, члан Државног савета.

da i oni ići neće. Sutrašnji će dan objelodaniti sve što je do danas još sakriveno bilo.

1843 dana 27 lipnja na serbski Vidovdan osvanu davno čekani dan, onaj dan kog su već davno Serblji oček[iv]jali: dan izbora svoga knjaza. Okolo 8me ure dađe se najprije Liven sa konzulom Vaščenkom napolje u Topčider, a potom paša Hafiz paša, i tudje Liven, onako kano ruski poklisar, izbiranje preduze, 17 nahiah u red stadoše, i Liven poče pervu pitati: »Ljudi, vi znate čega radi sam ja ovdje. Ja sam poklisar moga cara Nikole i u tom svom poslu ovdje da vidim hoćete li vi vašeg ovog jur izabranog knjaza za knjaza ili koga drugog. Slobodno vam je prosto odabirati koga hoćete. Ja ne kažem ovoga ili onoga izaberite, nego kog hoćete. Svaki između vas, bio on najprostiji, knjaz može biti«. Zatim poviknu svi: »Mi ćemo Karađorđevića!« No budi da od njegovoga brata⁴² sin⁴³ također tako zove se, mladić jedan od 18 godina, zato zapita Liven: »Koga Karađorđevića?« a oni poviknu: »Aleksandra Karađorđevića!« I tako redom sve nahije izpita, i ne samo da bi većina nahija htjela Karađorđevića, nego svaki i veselnii čovjek. Za ovim pita častnike, i oni tako isto odvjetovali, a najposlije svještenstvo, i ovo nikog drugog ne htjede nego Karađorđevića. Episkop šabački,⁴⁴ koji dosad sve u apsu sjedi, bi izpušten i k izboru priveden. Svi, kako je već rečeno, svještenici odvjetovali za Karađorđevića, samo šabački episkop čuti. Na to ga Liven zapita: »A vi, gospodine, kog hoćete za knjaza da imadete?« Na to ovaj odgovori: »Gospodine, ja sam zaišo s puta i bio sam protivnik Karađorđeve stranke, no to su okolnosti iztraživale od mene, premda sam svakda u serdцу Karađorđu priveržen bio; ni ja drugog neću nego Karađorđevića«. I tako Karađorđević postane knjaz. Potom dadoše se gospoda u salon, kud i ja dojdo i sjedih. Poslije kad bi se gospoda u Beograd odputila prolazi mladi Garašanin Ilija, sin vrijednog svoga otca ubijenoga, pokraj naroda i svi viču: »Hurrah!« lijepo mu čestitaše i pozdraviše ga.

Potom odide jedna deputacija u Rakovicu, gdje je knjaz udaljen bio, da ga u Topčider dovedu, a zatim druga deputacija odpravljena bi u Beograd po knjaginju. I zbilja, uprav u 12 sati dojde malo prije knjeginja, a poslije knjaz

sam, praćen od svog konjaničtva i množine jašćih Serbaljah, međ pucnjavom topovah i sviranjem bande, u Topčider, gdje u kapelicu uđe i gdje primerno od mitropolite, svih Srbije episkopah i svještenstva dočekan bi. Ovdje se derža kratka služba sa »Tebe boga hvalimo«. Ovdje reče g. mitropolit jedno kratko, no ovoj sve-tačnosti sasvim odgovarajuće slovo.

Poslije odide iz cerkve kad bi se jurve⁴⁵ najposlije za zdravije salvama cara Nikole, novoizabranoga knjaza, militarije, svještenstva i cijeloga kerstjanstva iz svih gerlah: »Mnogaja!« orilo, na topčiderski prostor gdje [je] od ljudstva s radosnim »Hurrah!« pozdravljen bio.

Poslije toga dađe se u dvor, gdje od svojih velikašah, svještenstva i mene i od moga društva pozdravljen bi. Moje društvo bi: g. Pero Smoljanović, gvardijan u Šarengradu, g. Molnar, parok u Slankamenu, g. oberlieutenant Pisa, g. Josip Lapanović, notar u Drenju.

Poslije toga bili smo pozvani na ručak, ro buduć da u Zemun hititi moradosmo lijepo se na tom pozivu zahvalismo.

NB. Još nješto. Kad je Liven jednu nahiju pitao kog će za knjaza svi povikaše: »Karađorđevića!« No jedan prostak, sjedeći na grani jednog stroma, a vidi što se radi, što li se čini, upita ga: »A ti, ptico, ti čutiš! Kog ćeš ti za knjaza« odgovori: »A kog drugog nego Aleksandra Karađorđevića«.

Dana 28 ustupi knjaz iz Topčidera u Beograd u velikoj slavnosti. Liven dojde na konak u Zemun i prenoći kod tergovca Spirte.

Dana 29 okolo ½ 10^e ure ujutru krenu se baron Liven put Petroburga na parobrodu na Beč među pucnjavom topovah.

Dana 28 u noći htjede nekoliko bjegunacah serbskih u Serbiju prebroditi, no zaustavljeni biše od naših čajkašah. To se dogodi okolo 10 sati. Ne puštjaše ih zato jer nemadoše pašuša.

Dana 30 lipnja prede do jedno 100 bjegunacah poslije poldne na 4 turska kajika i na velikoj carskoj šajki u Beograd; međ njimi biše većinom dostojanstvenici, kakono Danilović⁴⁶, Mileta Radojković, Herbez,⁴⁷ Vule, itd. 105 veli se da je priješlo.

Dana 1 serpnja također predoše serbski bjegunci u Serbiju.

⁴² Алекса.

⁴³ Ђорђе, касније зет Мише Анастасијевића.

⁴⁴ Максим (почетком јануара 1844 убијен у манастиру Каленићу где је био конфиниран).

⁴⁵ Доиста.

⁴⁶ Иван Даниловић, руски генерал у пензији; по његовом доласку у Србију кнез Михаило га је поставио за „начелника гарнизонског војинства“.

⁴⁷ Тодор Хербез, начелник Министарства спољних послова у доба Михаилове владе.

Dana 21 jula 1843 morade se odišavši iz Beograda Liven opet u Beograd povratiti, kud isti dan nenadno na parobrodu dojde. On je već bio u Varšavu došao i tudje od svog cara nalog dobio da se u Serbiju povrati. Sada vijeća u Beogradu i traži da se Vučić i Petronijević u Carigrad dadu, no Vučić odgovori: ako je on krivac, krivci su i drugi mnogi, i da se on sam s Petronijevićem u Carigrad dati neće. Što će se iz toga posla izleći posljedice će dokazati.

Dana 3 augusta 1843 odide [knez] okolo 9 sati u Kragujevac sa mnogimi od svoje gospode, gdje će se 27 julija polag starog kalendara skupština deržati gdje će se vijećati hoće li Vučić i Petronijević u Carigrad ili ne.

Dana 12 augusta 1843 ču se da se je Vučić i Petronijević odlučio zemlju ostaviti, no da neće u Carigrad, nego u Vidin. Stvar će posljedice osvjedočiti.

Dana 14 augusta dojde Vučić s Petronijevićem iz Kragujevca u Beograd da stvari svoje u red postavi i da polag zapovijedi ruskoj u Vidin odide. Valjada će sutra otići. Narod sakupljen u Kragujevcu nije nikako htjeo da ova dva muža zemlju ostave; no Vučić predloži mu da je od potrebe da odide, i tako se jedva narod na to skloni i dopusti mu da ide.

Dana 18 augusta bio sam kod glasovitoga Vučića... [!].

Dana 19 avgusta okolo šeste ure ujutru ode Vučić s Petronijevićem u Vidin. Dokle će tamo ostati ne zna se. Oni odidoše na konju jašeći.

Dana 5 rujna poslije pet sati uvečer stiže berat iz Carigrada za u Topčideru izabravšeg se knjaza Karađorđevića među pucnjavom topovah, kako serbskih tako i turskih. Ja sam isti ovaj dan bio u Beogradu sa direktorom osječkim o. p. Jaićem i profesorom II humanitetske klase profesorom Fortunatusem Nagjem i s presidentom Lončarevićem i vidio sam kako su Serblji, tako i Turci, jašeći na konjih pred tatarina Jandžu koji je berat doneo, odneo [!]. Naroda po ulicah da toj svetačnosti poleg budu bilo je sijaset. Isti ovaj dan imao sam sreću kod g. mitropolita sa spomenutom gospodom objedovati... [!].

Dana 11 7bra 1843, tek što zora pucati poče, opružiše se nekoliko topovah na slavu rodenoga dana knjaza serbskoga Karađorđevića (tako se je u Zemunu pogovaralo).

⁴⁸ Атанасије Николић.

⁴⁹ Светозар Гарашанин.

⁵⁰ Стеван Стојановић-Ђоса, члан Државног савета.

Ovaj isti dan prispje iz Kragujevca u Beograd knjaz Karađorđević. Dobro je govoreno bilo po Zemunu da je knjaz rođenja svoga dan slavio i da su zato topovi pucali.

Dan 14 7ber dan je obćeg veselja za Serbiju bio. Ovaj dan pročita se berat za novoizabranog knjaza Karađorđevića. Već na nadvečerje proglasiše svečanost ovoga dana topovi, koji i sutradan cjeo dan pucaše. Ujutru okolo 7 ure idja se u crkvu, a potom na Kalemejdan gdje se berat čitati imadijah. Množina od ljudih bih tamo sakupljenih. Tri tabora, tj. ... [jedna печ нечурка], bijahu uzdignjena gdje su gospoda serbska i austrijanska i konsuli s knjazom bili dok se je berat među pucnjavom topovah turskih i serbskih i sviranjem bande turske i serbske doneo. Potom uzajde jedan turski činovnik na katedru, crvenom čojom izloženu, i pročita berat u originalu turski, a potom g. bivši profesor matematike Nikolić⁴⁸ serbski. Kad je ovo učinjeno bilo, onda manevrira tursko i serbsko vojinstvo. Poslije toga odide knjaz u spaliru od turskih podoficirah noseći berat na persah u crkvu, a za njim stupahu odličniji činovnici serbski i austrijanski. U crkvi se je »Tebe boga hvalimo« deržao. Naposljedku stupi mitropolita na uzvišeniije mjesto i govori svetačnosti ovoj prikladno lijepo slovo. U crkvi derža berat adjutant knjažev, mladi Garašanin.⁴⁹

Isti ovaj dan izdao je knjaz proklamaciju u kojoj mir i slogu između Serbaljah vatreno preporučuje, a zatim obećaje da će oštro kazniti one koji bi se obći mir i blagostanje narušavati usudili.

Dana 16 7bra i. g. dojdoh u Zemun dva serbska činovnika: Čosić Stojanović⁵⁰ i Knježević,⁵¹ sovjetnici, po svoj prilici da ovdje zadržavajuće se Serblje u Serbiju pozivlju, no samo one koji su Serblji rođeni i koji ništa skrivili nisu. Još i dana 17 spomenuta su gg. u Zemunu bila.

Dana 18 7bra pod istu večer dojde ovamo u Zemun na parobrodu oberštar Filipović⁵² kano neki izvanredni izaslanik. Govori se da će se ugovarati s pašom i serbskim vladanjem poradi austrijanskih bjegunacah. On odsjede »Kod Lava« i odide u Beograd 20 7bra ujutro među pucnjavom topovah.

Dana 10 listopada u 10 sati ujutro dojde ovamo u Zemun novi knjaz serbski Karađorđević

⁵¹ Тимотије Кнежевић, секретар кнежеве канцеларије.

⁵² Никола Филиповић (1838—39 аустриски конзул у Србији).

da svoje podvorenje i posetu učini (pod pucnjavom topovah) g. generalu Ungerhoferu i ovdje obitavajućemu konsulu englezkomu. On se sa svojom svitom vozi u pratnji svojih ulanah i mnogih drugih činovnikah.

U ime Svijuh svetih naveče porodi se u Beogradu požar u kom jedno dvije tri kuće izgorješe. Pogovara se da su nezadovoljnici i stranjani [присталице] Mihaljevi hotomce zapalili.

Opet dana 7 navečer bi u Beogradu požar, no velike štete pričinio nije.

Opet 9 studenoga porodi se u Beogradu na dva mjesta vatra. Šta je izgorjelo još nijesam začuo.

*

Тиме се завршавају Марјановићеве белешке о Вучићевој буни, вођене повремено према скученим личним запажањима и штурим обавештењима, без поенте која би изразила пишчев став и његово схватање догађаја који су се највећим делом одиграли пред његовим очима.

BELGRADE PENDANT LE SOULÈVEMENT DE VUČIĆ

d'après les notes inédites de Stjepan Marjanović (1842—43)

R. PEROVIĆ

Le soulèvement de Toma Vučić, l'un des chefs de l'opposition contre le régime du prince Miloš, eut pour résultat la chute de la dynastie des Obrenović et l'avènement au trône d'Alexandre Karadjordjević. C'est l'aspect extérieur de sa réussite. Sa vraie signification est cependant beaucoup plus complexe.

Vers la fin du XVIIIème siècle, grâce à la liberté de commerce proclamée par les hattichérifs du sultan de 1793—94, la société serbe fut entamée par une différenciation de classe sensible. Sa couche supérieure, composée de commerçants, pour la plupart des chefs de districts, se mit à la tête de la révolution de 1804 qui par son attitude antiféodale aux tendances capitalistes peut être considérée comme une révolution démocratique bourgeoise. Ce processus de différenciation sociale et de formation de la société bourgeoise moderne, approfondi pendant la révolution et arrêté provisoirement lors de sa débâcle en 1813, fut accéléré après la révolution de 1815 et la conquête de l'autonomie. Les fruits de ce progrès général du pays accapara le prince Miloš Obrenović avec ses acolytes par des moyens de contrainte qui répondent aux méthodes de l'accumulation primitive du capital, de sorte que son monopolisme économique et son despotisme politique devinrent

des entraves au développement social de la Serbie. Ce régime autocrate de violences permanentes, avec des attaches profondes dans le passé encore récent du système d'oppression des féodaux turcs, menaçait la liberté reconquise et unifiait dans une résistance commune les couches sociales aux intérêts opposés: les masses paysannes révolutionnées qui, soumises par Miloš au régime d'exploitation et de dépossession, voyaient dans la garantie de leurs personnes et de leurs biens le but suprême de leurs luttes libératrices et la bourgeoisie commerçante mécontente dont l'élan économique était sapé par la concurrence du prince et qui était le moteur objectif du développement capitaliste du pays. Cet état d'opposition générale fut mis à profit par l'oligarchie bourgeoise qui, à côté de ses intérêts particuliers, était en même temps le représentant des intérêts de toute la classe commerçante. S'appuyant, d'un côté, sur le Sénat, institué par la Constitution de 1838, dont elle fit le levier principal dans sa lutte contre le monarque, et, de l'autre, sur les masses paysannes dont elle pervertit les aspirations en les soumettant au service de ses intérêts spéciaux, cette oligarchie renversa le régime périmé du prince Miloš et, à l'aide du soulèvement de Vučić, comme acte final,

instaura son régime constitutionnaliste, en orientant le pays dans la voie du développement capitaliste moderne et de la légalité bourgeoise. En ceci consiste le caractère progressiste du soulèvement de Vučić, bien qu'il ne surpassât pas les cadres de classe existants.

Dans la préparation idéologique de ce soulèvement, et, plus spécialement, dans l'orientation de la politique étrangère du nouveau régime, un rôle important fut joué par l'aile droite de l'émigration polonaise dont le chef était le prince Adam Czartoryski. Cette influence polonaise trouva son expression théorique surtout dans «Načertanije» de 1844, programme de la politique extérieure ou, mieux, de la propagande nationale de la Principauté serbe. «Načertanije» (Esquisse) avait été attribué à Ilija Garašanin, alors ministre de l'Intérieur en dirigeant de la propagande nationale. Les sources provenant des archives de l'émigration polonaise et des papiers de Garašanin, découvertes à la veille de la dernière guerre, prouvent que l'auteur de «Načertanije» est François Zach, agent diplomatique du prince Czartoryski à Belgrade, et que Garašanin, dans la rédaction définitive du texte, n'a fait que le copier en y ajoutant quelques additions sans grand intérêt et en faisant quelques suppressions d'une importance spécifique qui donnèrent au programme sud-slave de Zach l'empreinte de la politique serbe. Puisque notre historiographie continue à traiter Garašanin comme auteur de «Načertanije» le devoir s'imposait de faire une analyse des conditions historiques et sociales dans lesquelles il prit naissance pour pouvoir résoudre ce problème sur une base scientifique. De cette analyse il s'ensuit: 1) que, pour rendre plus efficaces les possibilités de libération de la Pologne, l'émigration polonaise s'efforçait d'encercler la Russie par la création des centres anti-russes, géographiquement proches, et par la subordination de la politique extérieure de ces centres à la politique anti-russe de la France et de l'Angleterre en vue d'une guerre prochaine contre la Russie; la politique yougoslave (ou serbe) de l'émigration polonaise — y compris le texte primitif de «Načertanije» comme programme d'édification d'un grand Etat dans ces contrées de l'Europe qui devait, la Serbie à la tête, embrasser tous les pays sud-slaves se trouvant sous la domi-

nation étrangère (turque et autrichienne) — n'était qu'une des composantes de la ligne générale de sa politique; 2) que le développement social de la Serbie, c.-à-d. de la bourgeoisie commerçante serbe, était entré dans la phase qui exigeait l'expansion politique et économique du pays et que Garašanin, en qualité de membre de la classe dirigeante et par sa perspicacité d'homme d'Etat, était le représentant et le précurseur idéologique de ces nouvelles tendances de la société serbe; 3) que l'impératif expansionniste de la bourgeoisie serbe et les buts politiques de l'émigration polonaise concordaient et que, tels, ils avaient trouvé leur expression commune dans «Načertanije» dont l'adoption de la part de Garašanin était par cela même déterminée et que Garašanin, en le transformant, par des suppressions, de yougoslave en programme de politique serbe et en le restreignant aux provinces sous la domination turque, l'avait accommodé aux possibilités réelles de la Principauté et aux buts immédiats de la bourgeoisie serbe. Comme il ressort de cette analyse, on devrait, par rapport à la vérité historique, remplacer le terme en usage jusqu'aujourd'hui — «Načertanije de Garašanin» — par un terme adéquat (le problème de «Načertanije» est traité dans la note 20).

Donnons enfin quelques renseignements sur l'auteur du manuscrit que nous publions.

Stjepan Marjanović (1802—1860), prêtre catholique et écrivain croate, partisan du mouvement illyrien et ami des constitutionnalistes serbes, de résidence à Semlin, a laissé des notes, restées inédites, sur les événements finals du soulèvement de Vučić qui se sont déroulés à Belgrade. Ces notes, courtes et sèches (une sorte de journal d'un homme privé de tempérament politique et incapable de pénétrer les causes profondes des faits survenus en Serbie), représentent cependant une source authentique pour la connaissance de l'histoire extérieure de ce soulèvement. Nous le publions d'autant plus que les documents mis à jour sur ce chapitre d'histoire serbe font défaut et que le manuscrit de Marjanović est aujourd'hui détruit.

Illustration dans le texte:

Fig. 1 — Portrait de Toma Vučić-Perišić par Uroš Knežević